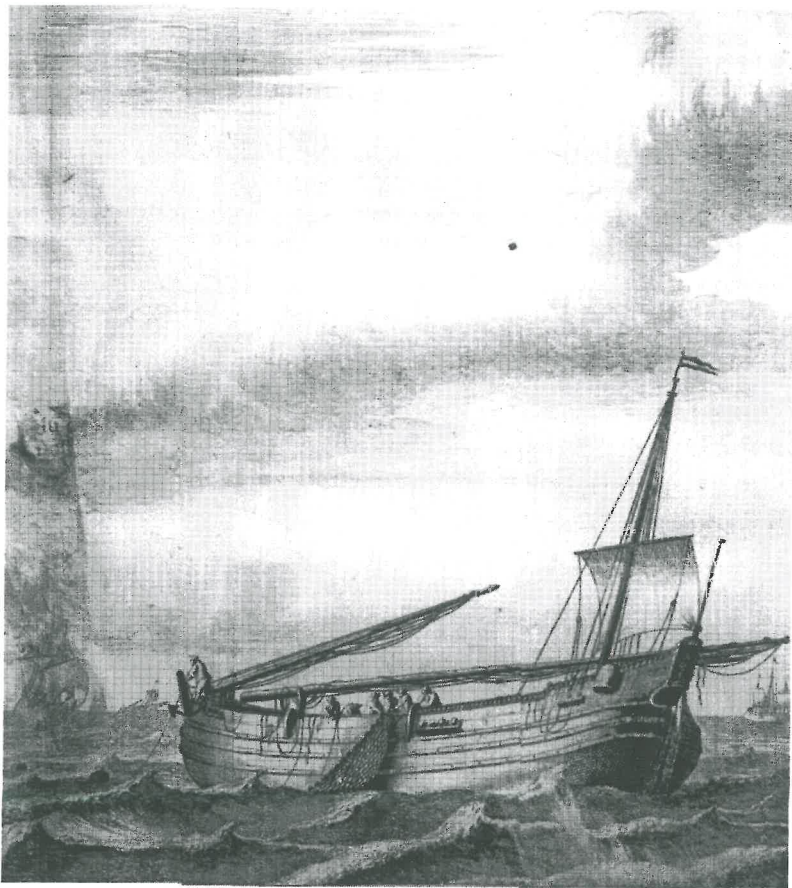

- 64 De heer G. van Crommon bestelt bijvoorbeeld in 1659 schilderijen bij Musson (SAA, IB, inv.nr. 298), de Zierikzeese Nicolaas van der Goes koopt in januari 1653 een aantal schilderijen van de firma Forchont (SAA, IB 1089).
- 65 Fr.D.O. Obreen, 'De gildeboeken van St. Lucas te Middelburg'. In: *Archief voor Nederlandsche Kunstgeschiedenis: verzameling van meerendeels onuitgegeven berichten en mededeelingen betreffende Nederlandsche schilders, plaatsnijders...*, dl. VI, Rotterdam 1881/1882, 106-265.
- 66 SAA, IB 302.
- 67 SAA, IB 302.
- 68 Denucé, *Na Peter Pauwel Rubens*, 350.
- 69 SAA, IB 1089.
- 70 Zie voor de handel op Spanje: E. Stols, *De Spaanse Brabanders of de handelsbetrekkingen der Zuidelijke Nederlanden met de Iberische wereld, 1598-1648*. Brussel 1971 en J. Everaert, *De internationale en koloniale handel der Vlaamse firma's te Cadiz 1670-1700*. Brugge 1973.
- 71 Over de kosten zijn gegevens te vinden in de inkoopboeken van Matthijs Musson, SAA, IB 294.
- 72 Zie hiervoor SAA, IB 294.
- 73 Denucé, *Kunstuitvoer*, 182.
- 74 SAA, IB 210.
- 75 Brief van Musson aan Picart 23 september 1661. Denucé, *Na Pieter Paul Rubens*, 245.
- 76 SAA, IB 42.
- 77 Brief van Justo Forchondt aan zijn ouders, september 1674. SAA, IB 1088.
- 78 Brief Musson aan Francisco van Susteren 26 mei 1665. Denucé, *Na Pieter Paul Rubens*, 318.
- 79 SAA, IB 1091.
- 80 SAA, IB 42.
- 81 SAA, IB 1089.
- 82 Brief Musson 15 mei 1663: 'staet noch een casse met schilderijen tot Middelborch bij Sr Theodoor van Kessel dat te laet koemen is'. Pas op 12 juni kan Van Kessel berichten dat hij de bewuste lading met schipper Jan Gillissen, die aan het eind van de maand met een goed konvooi naar Cadiz vaart, zal meegeven. SAA, IB 302.
- 83 SAA, IB 42.
- 84 SAA, IB 292.

'In de wereld is niets volmaekt';
de evolutie van de Zuid-Nederlandse visserij
in relatie tot de Zeeuwse en Hollandse invoer
tijdens de achttiende eeuw

J. Parmentier

Afbeelding 1. Haringbuis, G. van Groenewegen, ca. 1736. Collectie Visserijmuseum, Vlaardingen.

Inleiding

De Zuid-Nederlandse haring- en kustvisserij nam tijdens de zestiende eeuw een hoge vlucht. Met ruim honderd buizen die Duinkerke, Nieuwpoort en Oostende als thuishavens hadden, was de haringdrijfvloot een concurrent voor het Zeeuwse en Hollandse visserijbedrijf.¹ In 1560 telde Oostende 37 reders en 53 stuurliu, die zorgden voor de uitrusting van 52 haringbuizen en vishoekers. De opbrengst bedroeg in dat jaar 12.096 tonnen haring of ruim 1.000 last.² Rekeninghoudend met het feit dat de overige Vlaamse havens vermoedelijk ook veertig à vijftig bodems voor de haringnering in de vaart hadden, mogen we stellen dat tijdens de late zestiende eeuw de Vlaamse vissersvloot omvangrijker was dan de Zeeuwse. Dit wordt ondersteund door bevindingen van A.P. van Vliet, die berekende dat in 1581 in Brouwershaven, Veere, Vlissingen en Zierikzee 1.884 last haring werd aangevoerd door ten minste 62 vissersschepen.³ De Tachtigjarige Oorlog betekende echter het einde van deze florissante periode. In de jaren tachtig van de zestiende eeuw kwam er een migratiestroom op gang. Zo week een belangrijk contingent Vlaamse zeevissers uit naar Zeeland. Dit verklaart enigszins het 'herstel' van de Zeeuwse visserij dat Van Vliet voor 1584 vaststelde.⁴ Bovendien ressorteerde Duinkerke, dat toen de voornaamste haven in Zuid-Nederland was, vanaf 1662 definitief onder de Franse kroon.

Niettemin poogde de visserijsector zich aan de Vlaamse kust krampachtig te handhaven tijdens de tweede helft van de zeventiende eeuw. De Oostendse magistraat trachtte sinds 1648 vissers voor de lokale bevoorrading aan te trekken door stuurlieden die zich in de stad vestigden, een jaarlijkse huishuursubsidie van vier ponden Vlaams toe te kennen. Bovendien genoten zij vrijstelling van belasting bij de veiling van hun vangsten in de plaatselijke vismijn.⁵ Een stimulans voor de haringvangst vormden de visserijprivileges uitgevaardigd door de Engelse vorst Karel II in 1666. Als erkentelijkheid voor de gastvrijheid van de Bruggelingen tijdens zijn ballingschap gedurende het bewind van Oliver Cromwell kregen de Brugse vissers de toezegging dat zij ongehinderd en kosteloos met vijftig haringbuizen langs de Engelse kust en in de Schotse wateren mochten vissen.⁶ Het gegeven dat specifiek aan Brugse vaartuigen voorrechten werden verleend, doet vermoeden dat er vanuit de Reiestad een Noordzeevervisserij was ontwikkeld, doch kwantitatieve informatie over een vissersvloot en over vangstopbrengsten is ons onbekend. Gesteund op het charter van Karel II zijn er te Brugge tussen 1666 en 1674 enkele paspoorten uitgevaardigd voor de 'grote visserij' nabij Engeland en Schotland, maar van een expansieve groei van deze bedrijfstak in Brugge was geen sprake.

Gedurende het laatste kwart van de zeventiende eeuw poogde vooral Nieuwpoort de visserij nieuw leven in te blazen door de zoutinvoer en de haringuitvoer vrij te stellen van alle rechten.⁷ Blankenberge ten slotte kende rond 1650 een korte bloeiperiode in de kustvisserij: haar vloot telde in 1648 72 schuiten. Doch in de loop van de Eerste Engelse Zeeoorlog (1652-1654) halveerde de Engelse kaapvaart dit aantal in enkele jaren.⁸

Een volgend groot Europees conflict dat ook op de Noordzee werd uitgevochten, de Negenjarige Oorlog (1688-1697), betekende de doodsteek voor de Zuid-

Nederlandse visserij. Het handjevol Vlaamse reders dat nog belangen in de visserij had, besloot zijn sloepen en hoekers uit te rusten voor de kaapvaart. Die keuze was logisch omdat enerzijds het optreden van vijandige kapers en oorlogsbodems de visvangst lamlegde en anderzijds kaperij langs de Vlaamse Banken bijzonder geschikt bleek voor kleine schepen met weinig diepgang. Bovendien was de kaapvaart in deze periode meestal een winstgevendende onderneming die door de Admiraliteit werd aangemoedigd.⁹

De Spaanse Successieoorlog (1702-1713)

Tijdens de korte adempauze tussen de Negenjarige Oorlog en de Europese strijd om de Spaanse erfenis treffen we slechts enkele sporen aan van een zeer bescheiden kustvisserij in Oostende.¹⁰ De kaapvaart bepaalde gedurende de Franse overheersing (1702-1706) tijdens de Spaanse Successieoorlog in belangrijke mate het maritieme gebeuren voor de Vlaamse kust. Er kon nauwelijks nog sprake zijn van de gebruikelijke Zeeuwse en Engelse aanvoer van respectievelijk verse vis en droge haring. Bovendien bleek de bevoorrading vanuit Duinkerke of Calais te gevaarlijk door de permanente aanwezigheid nabij de Vlaamse havens van Zeeuwse commissievaarders of oorlogsbodems.¹¹ Het gebrek aan vis voor de lokale consumptie werd zo nijpend dat de kerkelijke overheid in 1704 het nuttigen van vlees tijdens de vastenmaand toeliet, met uitzondering van de vrijdag en zaterdag.¹² Incidenteel kwam er in die periode wat vis op de Oostendse markt uit de verkoop van ladingen van buitgemaakte sloepen, haringbuizen en vishoekers. Zo meldde Henry de Wael in 1703 dat een Engelse 'prise' was opgebracht met in haar ruim 200.000 lb. stokvis en 400 tonnen zalm.¹³

Ondanks deze soms uitzonderlijke aanvoer van visproducten bleef de schaarste aanhouden tot na de Engels-Hollandse inname van de stad in 1706. Bij dit beleg werd Oostende ernstig verwoest. Een van de voornaamste lokale reders, Mattheus de Moor, schreef ontzet over dit bombardement: 'het heeft er soo jammerlick en gruwsaem gegaen dat wel aen de verwoestinghe van Troye mag vergelicken.'¹⁴ Nog dramatischer voor de lokale visserij was dat een belangrijk segment van de maritiem actieve bevolking migreerde naar voornamelijk Nieuwpoort en Duinkerke – beide havens bleven tijdens deze oorlog onder Frans bestuur – om werk te vinden op kaperschepen.¹⁵ Deze situatie lijkt op het eerste gezicht een herleving van de visserij te hebben bemoedigt. Tijdens het Anglo-Bataafs Condominium is echter een klein herstel van de lokale visvangst waar te nemen. Een aantal verslagen die de Nederlandse kolonel Henry de Caris, als wachtmeester van het in Oostende gelegerde garnizoen, naar Den Haag stuurde, bevat gedetailleerde gegevens over scheepsbewegingen in verscheidene maanden, verspreid over de jaren 1709-1712. De Oostendse vissersvloot bestond toen uit twee tot drie hoekers en een schelvischuit.¹⁶ Die voerden voornamelijk tijdens de wintermaanden en in het voorjaar kabeljauw en verse vis aan. Bijna maandelijks brachten één tot twee diep's droge haring uit Engeland, vermoedelijk om het garnizoen te bevoorraden.¹⁷ De lokale vangst werd verder onregelmatig aangevuld met ladingen Suffolke oesters en Zierikzeese haring en kabeljauw.¹⁸ Het is duidelijk dat deze geringe aanvoer bijna uitsluitend bestemd was voor de plaatselijke consumptie.

In Nieuwpoort was de toestand van de visserij ook weinig rooskleurig. Telde de plaatselijke vloot rond 1705 nog 24 sloepen, in 1711 stonden er nog amper 16 stuurliu geboekt die zich toeleghden op de haringvangst en de aanvoer van verse vis.¹⁹ Een deel van de lokale visserspopulatie bleef in deze periode werkloos en week uit naar Duinkerke.²⁰ Vanuit deze laatste haven zorgde men voor de regelmatige bevoorrading van Zuidwest-Vlaanderen en Henegouwen met gezouten haring en kabeljauw, waardoor het Nieuwpoortse marktsegment vaak beperkt bleef tot de kustzone.

De Zuid-Nederlandse visserij tijdens het bewind van Karel VI, 1713-1740

Met de Vrede van Utrecht (1713), waardoor de Zuidelijke Nederlanden nu bestuurd werden vanuit Wenen, kwam de uitgebreide Zeeuwse en Hollandse invoer van zowel haring, kabeljauw als verse vis weer op dreef. Vooral de stedelijke centra in Vlaanderen en Brabant bleken al sinds de zeventiende eeuw sterk afhankelijk van de Noord-Nederlandse toevoer, die hoofdzakelijk liep via Antwerpen (Lillo), Sas van Gent en Sluis. Zo functioneerden Antwerpen en Mechelen, die beide verscheidene haringrokerijen telden, als distributiecentra voor geheel Brabant, het Waasland en het Land van Aalst.²¹ Daardoor ontbrak de noodzaak tot, of beter de behoefte aan een eigen omvangrijke en degelijk gestructureerde visserij gevestigd in Oostende en Nieuwpoort. De potentiële afzetmarkt werd in grote mate beheerst door de Zeeuwse en Hollandse vishandelaars, die konden rekenen op een vrij constante en uitgebreide visaanvoer. Daardoor bleven de prijzen van de ingevoerde vis op de Zuid-Nederlandse markt relatief laag.

De sterke concurrentiepositie van de Noord-Nederlanders temperde dan ook de belangstelling van mogelijke Zuid-Nederlandse investeerders in de visserijsector tijdens de eerste decennia van de achttiende eeuw. Rond 1720 was het daarom bijzonder droevig gesteld met de Oostendse visserij. Het stadsbestuur was genoodzaakt een beroep te doen op twee Nieuwpoortse sloepen om de lokale markt van vis te voorzien. Kort nadien paste de magistraat het reeds beproefde recept uit de zeventiende eeuw toe om vissers van elders aan te trekken. Onder de belofte van gratis behuizing vestigden zich vier Blankenbergse stuurlieden en hun gezinnen te Oostende. Zij verzorgden tot 1735 als enigen de rechtstreekse aanvoer van verse vis naar de stad.²²

Nochtans werden in deze periode enkele particuliere initiatieven genomen om de visserij en zelfs walvisvaart in Oostende en Nieuwpoort als gestructureerd bedrijf te lanceren.²³ Het succes van de Oostendse Compagnie als maatschappij op aandelen inspireerde in 1724 de Nieuwpoortse burgemeester Jean-Baptiste Stauffenbergh.²⁴ Na drie jaar moeizaam onderhandelen kon hij de Oostenrijkse overheid overtuigen hem een octrooi te verlenen om de 'Compagnie van Vischvaart' op te richten. Aanvankelijk poogde Stauffenbergh het monopolie te verkrijgen voor de kabeljauw- en haringvisserij in de Zuidelijke Nederlanden, doch hierover werd door de Raad van Financiën negatief geadviseerd.²⁵ Het uiteindelijke project had de intentie de IJslanvisserij naar Duinkerks en Hollands model te

organiseren in Nieuwpoort. Verder streefde Stauffenbergh ernaar binnen de haringvisserij het handjevol plaatselijke concurrenten uit te schakelen. De oprichtingsakte bepaalde dat het octrooi voor tien jaar zou gelden en dat de compagnie zou beschikken over een startkapitaal van 200.000 gulden, dat opgesplitst werd in tweeduizend aandelen, om ook kleine investeerders te lokken. In een eerste fase zou het leeuwendeel van de middelen aangewend worden voor de bouw en/of aankoop van vier hoekers, twee haringbuizen en twee sloepen.

Dit alles leek een bijzonder ambitieus plan, temeer omdat net in 1727 de Oostendse Compagnie ernstige politieke moeilijkheden ondervond.²⁶ Het betekende dat potentiële beleggers erg terughoudend reageerden. Met veel moeite wisten Stauffenbergh en zijn medewerkers pas na anderhalf jaar 115.000 gulden in te zamelen, voornamelijk in Gent en Brussel. Geldschietters uit beide steden samen zorgden voor 80 procent van het kapitaal, terwijl geen enkele Oostendse handelaar of reder een aandeel aanschafte. Stauffenbergh investeerde bijna al het kapitaal dadelijk in het uitrusten van een vissersvloot, die in 1729 zestien eenheden telde: twee buizen, zes hoekers en acht sloepen. De kabeljauwvaart nabij IJsland en de Faeröer beschouwde men als hoofdactiviteit. Bij gebrek aan bekwaame en ervaren Nieuwpoortse vissers werden deze expedities geleid door Dordtse en Duinkerke stuurlieden. Voor de haringvisserij rekruteerde men ook enkele schippers in Vlissingen en Zierikzee.²⁷ De resultaten tijdens de seizoenen 1728 en 1729 waren op zich gunstig, maar lang niet voldoende om de initiële investeringen te dekken. Daarom werden de hoekers en buisschepen ook aan Oostendse en Brugse handelaren verhuurd voor de vrachtvaart op Ierland en Frankrijk. De precieze financiële toestand van de compagnie deed de aandeelhouders in 1730 besluiten de IJslandvaart te beperken tot zeven schepen en de rest van de vloot uit te reden naar de Doggersbank voor de goedkopere Noordzeevervisserij. In dit vangstgebied combineerde men de haring- met de kabeljauwvisserij. Deze campagne kon de schuldenlast van de maatschappij niet werkelijk verlichten, zodat Stauffenbergh in 1731 afrad. Tijdens het volgende jaar poogden de investeerders zoveel mogelijk geld te recupereren door de vloot nog eens naar IJslandse wateren uit te reden, maar de winsten in dat seizoen bleken te mager om de activiteiten van het bedrijf nieuw leven in te blazen. Geleidelijk werd de vloot verkocht en in 1738 werd de compagnie opgedoekt.

De 'Compagnie van Visch-vaert' kende nooit problemen met de verkoop van haar vangsten in de Zuidelijke Nederlanden. Door de beperkte aanvoer bleef de afzetmarkt in belangrijke mate regionaal georiënteerd (Brugge, Oostende, Diksmuide, Ieper en Veurne). Enkele malen werd zelfs vis geëxporteerd naar Duinkerke, Rijsel en Nantes.²⁸ Dit Nieuwpoorts initiatief vormde evenwel nooit een bedreiging voor de Hollandse en Zeeuwse visaanvoer in de Zuidelijke Nederlanden.

De 'Compagnie van Visch-vaert' had mogelijkheden in zich om de basis te worden van een nationaal visserijbedrijf. Haar vloot was relatief omvangrijk naar toenmalige Zuid-Nederlandse normen gemeten. Dit bleek echter noodzakelijk om een marktpositie te verwerven en te bestendigen. De zwakke schakel in het plan van Stauffenbergh was het gebrek aan middelen en het feit dat bij de aandeelhouders winstbejag op korte termijn prevaleerde. De geldschietters, die nauwelijks kennis hadden van en geen belangstelling toonden voor de visserijsector, kon men er

bovendien niet toe bewegen extra fondsen te verstrekken die het voortbestaan van de compagnie na 1730 zouden garanderen. Het ontbreken van overheidssteun tijdens de startfase van de onderneming kan als een bijkomende nefaste factor worden beschouwd.

Het mislukte project van Stauffenbergh betekent niet dat het onmogelijk was in deze periode een rendabel bedrijf in de visserij op te zetten. Een cruciaal element dat de slaagkansen verhoogde, bleek de nauwe betrokkenheid van de financiers bij de sector. Ook de kleinschaligheid, waardoor lokale handelaren makkelijker investeerden, speelde een belangrijke rol. Een interessant voorbeeld van een winstgevend onderneming met een sterke lokale verankering was de Nieuwpoorts-Oostendse rederij Douchelet-Ray, die visserij met koopvaardij combineerde. Op het moment dat de zwanenzang van de 'Compagnie van Visch-vaert' begon, kochten de Nieuwpoortse kooplieden Jacobus Douchelet en Guilbert Offert de la Croix in november 1732 twee van haar schepen: de buis *St. Carolus Borromeus*, 90 ton, en de hoeker *De Stadt Nieuwpoort*, 85 ton.²⁹ Samen met de Oostendse handelaar Thomas Ray richtten zij een rederij op 'om de schepen te laten vaeren naer Nantes, Bordeaux, Yslant ofte andere plaetsen'. De geassocieerden gingen akkoord met de belofte om zich gedurende vijf jaar niet uit de onderneming terug te trekken.³⁰ Zij engageerden twee agenten in Brugge en Oostende voor de distributie van de aangevoerde kabeljauw en traan. Deze commissionairs regelden ook de contacten met potentiële bevrachters. Omdat in die periode schepen en ladingen onder Noord-Nederlandse vlag gunstiger toltarieven in Franse havens genoten dan Zuid-Nederlandse vrachten, verkocht Thomas Ray in 1734 de *St. Carolus Borromeus* pro forma aan de Rotterdamse handelaar John Archdeacon.³¹

Over de expedities van het buisschip *St. Carolus Borromeus* zijn we goed ingelicht. Voor 22 van de 23 reizen die dit schip ondernam tijdens de jaren 1732-1741 beschikken we over de scheepsrekeningen en de winst- of verliesdelingen.³² De *St. Carolus Borromeus* werd achtmaal voor de kabeljauwvangst in IJslandse wateren uitgerust en boekte telkenmale een forse nettowinst, die varieerde van 19,73 tot 156,45 procent of gemiddeld 49,76 procent! Tweederde van de Atlantische handelsuitredingen werd vanuit Oostende georganiseerd door en voor rekening van Thomas Ray en Judocus van Iseghem.³³ Deze vrachtreizen naar Bordeaux, Nantes, Seudres, Bourgneuf en Cork, die het stille seizoen in de IJslandvisserij opvulden, gaven globaal een positieve uitkomst. Toch vertoonden vijf expedities een negatief saldo. Vooral het zouttransport vanuit de Loiremonding gaf niet het verwachte resultaat. Het verlies bij de vrachtvaart naar de Franse Atlantische kust werd vaak veroorzaakt doordat schepen op ballast (zonder lading) vanuit Oostende en Nieuwpoort de heenreis moesten aanvatten.

De veertien vrachtreizen van de *St. Carolus Borromeus* rendeerden gemiddeld 8,92 procent. Dit was zeker geen slecht resultaat, maar lag toch 3 à 4 procent onder het niveau van wat enkele Hollandse en Friese voorbeelden aantoonde voor het maritieme verkeer met de Baltische regio en de Franse Atlantische havens tijdens de achttiende eeuw.³⁴ Niettemin boerde deze rederij gedurende een decennium bijzonder goed, want de 22 reizen gaven een gemiddeld totaal rendement van 29,34 procent. Relatief bekeken deden alle vennoten gouden zaken, daar investeringen in overheidsfondsen of onroerende goederen in deze periode jaarlijks gemiddeld slechts 2 tot 3 procent opbrachten.

De 'moluwe' (gezouten kabeljauw) en de levertraan die de *St. Carolus Borromeus* aanvoerde, werd voor een vierde verkocht in Oostende door Judocus van Iseghem. Nieuwpoort en omgeving vormde voor circa 60 procent de afzetmarkt. Slechts een kleine hoeveelheid kabeljauw werd geleverd aan Ieperse en Brugse klanten, die voornamelijk via Sluis werden bevoorrad. Opvallend goede en constante afnemers van visproducten, geleverd door Douchelet en Ray, bleken de kloosterorden. Op de venditielijsten vinden we steeds de paters kapucijnen, recoletten en karmelieten terug, gevestigd in Poperinge, Sint-Winoksbergen, Ieper en Nieuwpoort.³⁵

De hoeker *De Stadt Nieuwpoort* bracht in 1736 en 1738 ook ladingen IJslandse moluwe naar Nieuwpoort en werd tevens uitgerust voor de Franse vrachtvaart.³⁶

De aandacht in het Oostendse handelsmilieu voor de visserijsector bleef in de jaren dertig en veertig beperkt tot slechts enkele kooplieden, waarbij Louis Bernaert, Nicolaas Carpentier en Judocus van Iseghem als initiatiefnemers op de voorgrond traden. Participatie van andere handelaren om vissersvaartuigen uit te rusten, strandde vaak reeds na twee tot drie jaar.

De voormalige hoofdcommissaris van de Oostendse Compagnie – officieel de Generale Keijzerlijke Indische Compagnie (GIC) –, Louis Bernaert, stichtte op 28 september 1736 een bescheiden visserijcompagnie onder de naam 'Societeit van Visscherye van Harinck'.³⁷ Dat Bernaert het voortouw nam om zo'n onderneming op te starten, wekte geen verwondering. Hij ontwikkelde in deze periode een aantal voorstellen om de Zuid-Nederlandse maritieme handel nieuw leven in te blazen.³⁸ Als commissaris van de GIC had hij een uitgebreide nationale en internationale kennissenkring opgebouwd, onder meer binnen de hoge ambtenarij in Brussel. Hij hoopte daarom op overheidssteun om de startfase van zijn visserijcompagnie goed door te komen. Hoe groot het beginkapitaal van deze associatie was, is ons onbekend, maar rekeninghoudend met de activiteiten die Bernaert en zijn partners ontwikkelden, schatten we dat het bedrijf kon beschikken over minimaal 40.000 à 50.000 gulden. Louis Bernaert leverde eenderde van het kapitaal, Nicolaas Carpentier en François Erreboot elk een zesde en het laatste derde part werd gefinancierd door Herboldus Rotsaert, Joannes Dillebeke, Judocus van Iseghem en Thomas Ancke samen. De deelname van zijn vriend Nicolaas Carpentier was een uitstekende zaak voor Bernaert. Deze voormalige kapitein had een klein fortuin verdiend als gezagvoerder van Oostendse China- en Bengalenvaarders en hij ontpopte zich tevens tot diplomaat in dienst van de GIC.³⁹ Carpentier behoorde op dat moment tot de kleine kring van dynamische en kapitaalcrachtige handelaren in Oostende. De derde vennoot, de Oostendse makelaar François Erreboot, was ook een oude bekende. Hij koos in 1733, na drie campagnes als supercargo aan boord van de GIC-kantonvaarders, voor de functie van adjunct-commissaris bij de Oostendse Compagnie.⁴⁰ De medewerking van Judocus van Iseghem was essentieel voor het welslagen van deze onderneming. Hij was een zeer ervaren kracht in het visserijbedrijf en fungeerde op dat moment reeds enige jaren als veilingmeester van de Oostendse vismijn.⁴¹ De participatie van meester-scheepstimmerman Joannes Dillebeke kon handig zijn voor de uitrusting en het onderhoud van de vloot.⁴² Als stille vennoten in deze compagnie traden de Oostendse stuurman Herboldus Rotsaert – ook iemand met een Oost-Indisch verleden – en de Brugse koopman Thomas Ancke op.⁴³

Blijkbaar speelde Bernaert reeds enige tijd met het idee om een visserijbedrijf op te zetten, want in het voorjaar van 1736 bestelde hij twee visserssloepen, de *Petrus en Paulus* en de *Neptunus*, bij Joannes Dillebeke.⁴⁴ Een derde sloep, de *St. Louis*, werd door Judocus van Iseghem en Nicolaas Carpentier in september 1736 aangekocht bij Guillaume Emmery in Duinkerke. Men rustte dit vissersvaartuig in de Franse haven uit met een vleet, lijnen en 35 razieren zout. De *St. Louis* had een capaciteit van 35 ton en kostte volledig reisklaar 2.625 gulden.⁴⁵ Via Bernaerts' goede relaties met de Duinkerke Admiraleiteit werden daar vervolgens 240 haringnetten aangeschaft. Bernaert liet niets aan het toeval over en kon enkele ervaren Duinkerke vissers aantrekken om zijn schepen te bemannen door hun dubbele gages uit te betalen.⁴⁶

In 1737 verkreeg Bernaert van de overheid een belastingvrijstelling om het nodige 'St. Ubes-zout' (Setubal-zout) in te voeren voor het pekelen van de vangsten.⁴⁷ Als belangrijke stimulans voor de associatie vroeg Bernaert een drastische verhoging van de invoerrechten op buitenlandse haring met 50 procent. Dit verzoek werd echter door de Raad van Financiën afgewimpeld.⁴⁸ Deze beslissing was logisch omdat uit verscheidene rapporten uit de jaren dertig bleek dat stedelijke centra zoals Brugge, Gent, Antwerpen, Mechelen en Brussel nog steeds volledig afhankelijk bleven van wat Hollandse en Zeeuwse ventjagers aanvoerden. Dit gold zowel voor verse vis als voor gezouten haring en kabeljauw.⁴⁹

De Societeit noteerde in 1736-1738 goede vangstresultaten en men dacht ook een vaartuig uit te reden voor de kabeljauwvisserij. In Oostende liet deze compagnie een magazijn bouwen om haring te pekelen en te drogen. Als voornaamste verkooppunten van de pekelharing en de 'crakelo' (bokking) vermeldde Bernaert Brugge en Gent, waar respectievelijk Jacques van de Kerckhove en weduwe Verheghe de klanten bedienden. Op de binnenlandse markt werd in de volgende jaren ook vis geleverd aan de mijnen van Veurne, Ieper, Menen en Doornik. In 1739 verscheepte Bernaert zelfs 186 vaten lichtgezouten haring naar Marseille.⁵⁰

Tot augustus 1741 verliep de samenwerking tussen de vennoten ogenschijnlijk optimaal. Een maand later kwam Louis Bernaert echter in conflict met zijn trouwe vriend Carpentier.⁵¹ Volgens deze laatste gebruikte Bernaert de visserssloepen ook voor andere transporten en daarom eiste hij in naam van alle partners een financiële tegemoetkoming. Bernaert weigerde te betalen en ontbond de associatie. Kort nadien, op 9 november 1741, overleed Bernaert, waarna er problemen ontstonden tussen zijn erfgenamen en Nicolaas Carpentier. De eerste partij wilde de haringsloepen en al het patrimonium van de associatie zo snel mogelijk te gelde maken, terwijl Carpentier en de vennoten de rendabele visvangst wensten te continueren. Uiteindelijk besliste men de onderneming voort te zetten onder leiding van Nicolaas Carpentier, tot in 1744 de Oostentijkse Successieoorlog visserij vanuit Oostende praktisch onmogelijk maakte.⁵²

Tijdens de jaren dertig bleef Nieuwpoort de belangrijkste vissershaven van de Zuidelijke Nederlanden, dit ondanks het failliet van de 'Compagnie van Vischvaart'. Men schatte dat Stauffenberghs bedrijf aan circa 235 vissers werk verschafte. In 1739 was dit aantal gedaald tot 163, waarvan dan nog een vijfde werkloos bleek of in Duinkerke en Oostende had aangemonsterd. Desondanks telde de Nieuwpoortse vissersvloot nog zeventien sloepen, twee hoekers en een buis-schip.⁵³

De haring- en kabeljauwvangst in onzekere tijden, 1744-1752

Ondanks de oorlogsprikelen waagden enkele Oostendse handelaren een kleine investering in de kustvisserij om de lokale markt met verse vis te bevoorraden.⁵⁴ Andreas Jacobus Flanderin bijvoorbeeld kocht samen met zijn stadsgenoot Joannes de Vette in oktober 1747 te Brugge een nieuwe sloep *Den Jongen Andreas*, die ze tot eind 1750 wekelijks poogden uit te rusten. Over de vangstresultaten zijn we amper ingelicht. We weten slechts dat er in 1750 een mooie nettowinst werd geboekt van 36,06 procent.⁵⁵ Andere Oostendse reders-kooplui die eind jaren veertig ook scheepsparten in vissersschuiten bezaten, waren Pieter Löhr, Franciscus Judocus Kempe, Joannes de Roo en Henry Josephus Gyselinck. Doch in 1751 hadden zij de visserij al verlaten, omdat ze een 'considerabel verlies' lieten optekenen.⁵⁶

De Oostendse visserij werd na de Tweede Vrede van Aken (18 oktober 1748), die een einde maakte aan de Franse bezetting, gedomineerd door Judocus van Iseghem. Sinds 1741 reedde hij jaarlijks de dogger *Jonge Pieter* uit voor de kabeljauwvangst naar IJsland. In 1752 was zijn vloot uitgebreid met vier open vissersschuiten, die dagelijks verse vis aanvoerden.⁵⁷ Bovendien beschikte hij voor de IJslandvaart nog over twee grote sloepen, de *Concordia* en een Duinkerks schip dat hij inhuurde. Voor zijn kabeljauwvisserij kon hij rekenen op enkele medereders, van wie de namen ons onbekend zijn. Met deze vloot leverde Van Iseghem ruim de helft van de globale visaanvoer in Oostende. In zijn bevoorrechte positie als veilingmeester van de lokale vismijn had hij tevens in de praktijk het monopolie om buitenlandse visproducten tegen een commissie te verkopen. Immers een kwart van alle kabeljauw en alle kreeften en oesters, die rond 1750 in Oostende werden geveild, was afkomstig uit Zeeland en Suffolk. Tegen deze misstand ageerde zijn voornaamste opponent Andreas Lanszweert. Deze beschikte in 1752 over twee grote sloepen die werden ingezet voor de haringvangst nabij de Orkaden en de Hebriden. In die sector rustten ook Antoine Constantin en Joannes Junque gezamenlijk twee sloepen uit naar de Doggersbank.⁵⁸

Het protest van Lanszweert had als resultaat dat in 1752 het nieuwe pachtcontract voor de uitbating van de vismijn werd toegewezen aan Pieter Löhr. Dit betekende in eerste instantie een liberalisering van de lokale visserij en het opende perspectieven voor een nieuwe generatie reders die gezamenlijk een nationale visserij wensten uit te bouwen.

De 'Caemer der Visscherije tot Oostende', 1754-1794

De 'Caemer der Visscherije' mogen we beschouwen als een belangrijke instelling, die er tijdens de tweede helft van de achttiende eeuw voor zorgde dat de Oostenrijkse overheid decreten uitvaardigde om de Zuid-Nederlandse visserij te beschermen, wat er toe leidde dat er vanaf de jaren zeventig sprake was van een nationale vissersvloot, gestationeerd in Oostende en Nieuwpoort.

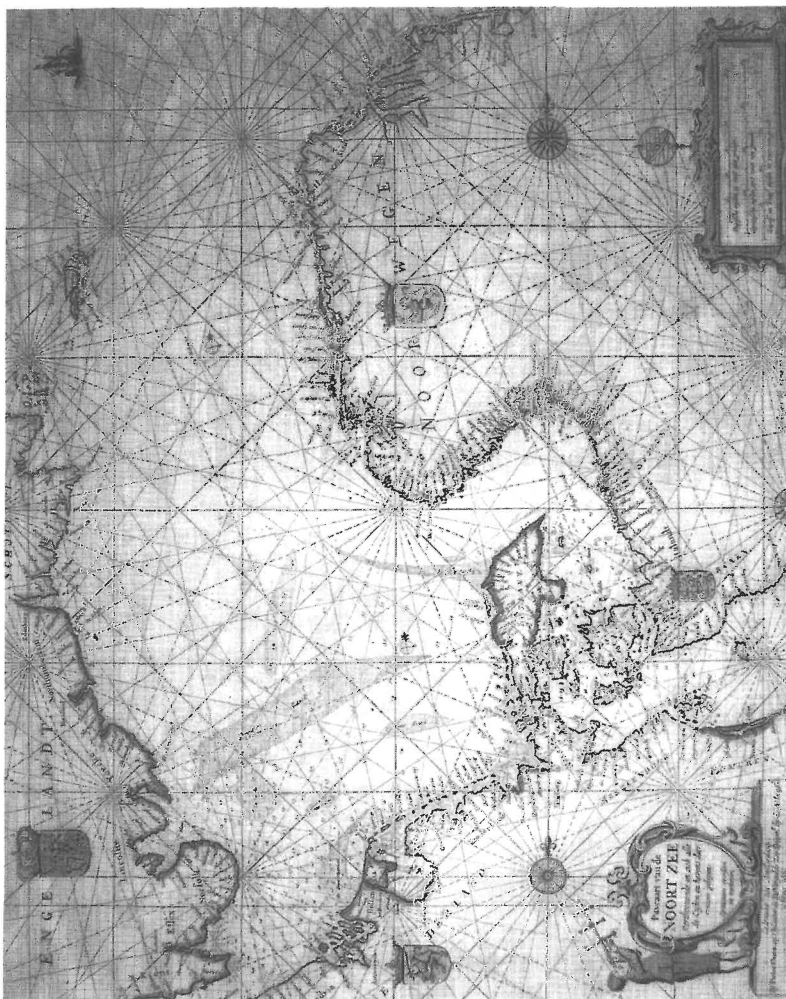
Op 26 juli 1754, aan de vooravond van de Zevenjarige Oorlog, namen de reders Pieter Löhr, Andreas Lanszweert, Guilielmo de Brouwer en Antoine Constantin het initiatief om een broederschap op te richten, die het midden hield tussen een

werkgeversorganisatie – een rederscentrale – en het traditionele ambacht. Het betrof een vrij unieke en revolutionaire instelling voor het midden van de achttiende eeuw, die duidelijk een lossere structuur hanteerde dan het corporatieve vissersambacht. Het reglement en de structuur van deze beroepsorganisatie zag er als volgt uit:⁵⁹

- Het was een organisatie voor alle Oostendse zeelieden, reders en anderen die met de visserij te maken hadden. Men was bijna verplicht zich aan te sluiten, anders werd men behandeld, en vooral belast, als een vreemde visser/reder.
- Jaarlijks verkozen de leden een deken en twee 'zorgers' (assistenten).
- Het broederschap had de intentie de problemen tussen vissers en reders zelf op te lossen en hierin arbitrair op te treden.
- De financiële middelen van de 'Caemer' haalde men in 1754 uit een jaarlijkse kleine belasting. Voor elk hoekerschip 'ofte andere de Grootte Visscherije bedrijvende' betaalde(n) de reder(s) vier gulden, en voor een schuit of een ander vaartuig uitgerust voor de 'Cleyne Visscherije' een jaargeld van twee gulden. In 1787 spekte het broederschap zijn kas met een belasting van 0,5 procent op alle aangevoerde verse en gezouten vis, haring uitgezonderd.
- Alle vreemde vissers werden gehouden aan het vismijnreglement uit 1752, dat de Oostendse vissers/reders betere verkoopsmodaliteiten garandeerde dan hun concurrenten.⁶⁰ Men verplichtte vreemde of buitenlandse vissers bovendien een vergoeding te betalen aan de mijnmeester en zes penningen te storten in de stedelijke armenkas.
- De bemanningen van de vissersschepen werd verplicht hun engagement voor één jaar ononderbroken na te leven. Nieuwe overeenkomsten kon men pas afsluiten op Sint-Bartolomeusdag (24 augustus).
- De reders hadden de plicht de nodige hoekers, sloepen of schuiten in goede staat aan de vissers te leveren. Voor het uitrusten van de vaartuigen ontvingen de reders 1,5 procent van alles wat gevangen werd.
- De vissers moesten zelf instaan voor het onderhoud van hun vleten en lijnen.

Dit broederschap evolueerde in de jaren zestig en zeventig naar een uitgesproken redersvereniging. Ook de oprichting van een gelijksoortige organisatie rond 1767 in Nieuwpoort bleek inspirerend te werken.⁶¹ Uit het resolutieboek van de 'Caemer der Vrije Visscherije' over de periode 1785-1793 blijkt dat de Oostendse reders in onderling overleg bepaalden hoeveel vissersvaartuigen per seizoen voor de kabeljauw- of haringvangst werden uitrust.⁶² Gezamenlijk zorgden ze voor de aankoop van het aas in Engeland, Willebroek en Gent.⁶³ Zij legden tevens het aantal schepen per vangstgebied vast.

Door hun dominante positie dicteerden de reders via de 'Caemer' bij aanvang van elk seizoen de prijzen van iedere soort en kwaliteit haring of kabeljauw. Zo bepaalden zij in september 1785 dat een ton IJslandse moluwe die winter 30 gulden zou kosten, dat men voor de 'Noordse' kwaliteit 40 gulden mocht vragen en dat de Doggersbankse gezouten kabeljauw minimaal voor 42 gulden verkocht kon worden.⁶⁴ De 'Caemer' bezat eigen pakhuizen en werkte met vaste commissarissen in de voornaamste Zuid-Nederlandse centra, die instonden voor de visverkoop. Indien leden zich niet aan de vastgestelde resoluties hielden, kon de 'Caemer' hen

Afbeelding 2. Paskaart van de Noordzee, gegraveerd door Pieter Goos, 1666. Deze zeekaart toont duidelijk de voornaamste haring- en kabeljauwvangstgebieden van de Zuid-Nederlanders: de Doggersbank, de Schotse Oostkust en de Orkaden en de Shetlands (Hitlant). Collectie Havenbestuur Brugge-Zeebrugge.

berispen en hun een boete opleggen. Joannes Leep bijvoorbeeld kreeg in september 1786 twee boetes van 50 gulden 'weegens uytter hand verkoopen van sijne visch'.⁶⁵

Ten slotte werkten de Oostendse en Nieuwpoortse reders in 1786 een premiesysteem uit met het deel van de invoerrechten op buitenlandse kabeljauw, dat zij ontvingen van de Staten van Vlaanderen ter bevordering van de visserij.⁶⁶ Per ton gezouten Doggersbankse kabeljauw die vissers aanvoerden tussen 26 februari en 12 april, ontvingen zij 15 gulden. Een premie van 10 gulden per ton werd verstrekt voor moluwe die tussen 13 april en 1 mei arriveerde. Een vroege vorm van stachanovisme treffen we aan in het systeem waarbij aan de bemanning van de sloep die de grootste hoeveelheid moluwe per seizoen binnenbracht, een bonus van 150 gulden werd toegekend. De sloep met de tweede beste vangstresultaten kon rekenen op 100 gulden extra.⁶⁷

De visserij tijdens de Zevenjarige Oorlog en het Veerse alternatief, 1755-1765

Tijdens de eerste twee decennia na de oprichting van de 'Caemer' probeerden de Oostendse reders de haringvisserij nieuw elan te geven. Hiervoor hoopte men op substantiële overheidssteun. In een rapport uit 1755 schetsten Pieter Löhr, Antoine Constantin en Thomas Ray junior de situatie van de Oostendse haringvisserij. Op dat ogenblik werden er negen sloepen uitgerust 'pour la grande pêche de hareng', die gezamenlijk 360 netten gebruikten. Pieter Löhr beklemtoonde, als deken van de 'Caemer', het belang van de sector voor de werkgelegenheid. Hij stelde vast dat een expeditie van een haringsloep of buis 22 mensen rechtstreeks arbeid verschafte. Op zee bestond de gemiddelde bemanning van een sloep uit een stuurman, zeven matrozen/vissers en een scheepsjongen. Aan land liet men drie vrouwen de netten breien, reinigen en boeten. Zij werden bijgestaan door een jongen 'pour emplir leurs aiguilles'. Voor de verwerking van de vangsten had men per sloep negen mensen nodig, namelijk een magazijnier, een kaker, twee pakkers en vijf handarbeiders om de haring te reinigen, te zouten of te drogen, te tellen, et cetera. Indirect ondervonden, aldus Löhr, nog veertien beroeps categorieën een gunstige invloed (extra werk) van een groeiende haringvisserij.⁶⁸ De leden van de Raad van Financiën en de Geheime Raad reageerden echter onverschillig. Het bleef wachten tot 1764 vooraleer de eerste protectionistische maatregelen voor de nationale visserij totstandkwamen.

Inmiddels kwam de haringvisserij te Oostende en Nieuwpoort in een negatieve spiraal terecht, voornamelijk onder invloed van de Zevenjarige Oorlog. Gedurende de jaren 1753-1755 ging het de haringvisserij nog voor de wind. Verscheidene kleine associaties startten een visserijbedrijf, met wisselend succes, 'mais le plus grand nombre aiant au bout de peu d'années perdu leur capital on misse dans cette speculation'.⁶⁹ De aanvankelijk goede resultaten wekten zelfs de belangstelling op van enkele handelaren, zoals Thomas Ray junior en John Galwey, die weinig voeling hadden met de sector. Uit louter speculatieve overwegingen zocht Galwey investeerders in Antwerpen om een sloep uit te rusten voor de kabeljauwvangst,

omdat er nog nauwelijks 'aberdaan' (lichtgezouten kabeljauw) te verkrijgen was. Hij overwoog voor dit project twee ervaren vissers in Yarmouth te werven.⁷⁰

In de aanloop naar de Zevenjarige Oorlog nam de concurrentie van de uitgebreide Duinkerke vissersvloot toe. De Noord-Franse haven telde in 1754 vijftig haringsloepen en doggers.⁷¹ Deze vloot voelde zich in januari 1755 bedreigd door de berichtgeving uit Londen dat men op de Thames vijftig oorlogsbodems gevechtssklaar aan het maken was.⁷² Verscheidene Duinkerke buizen en sloepen kozen daarom voor Nieuwpoort als ankerplaats om hun vangsten te lossen en te laten veilen, vanwaar het leeuwendeel van de haring met barges of over land naar Duinkerke werd vervoerd. Niettemin vormde de toestroom van Franse vis een bedreiging voor de lokale visserij. Een gelijksoortig scenario speelde zich begin september 1755 af in Oostende. Op advies van de 'Caemer' vaardigde de overheid een ordonnantie uit die Duinkerke vissersvaartuigen de toegang tot Vlaamse havens verbood. De Duinkerke reders hadden echter goede contacten met hun Nieuwpoortse collega's en charterden vervolgens zeven Nieuwpoortse sloepen om ze voor hun rekening onder Oostenrijkse vlag uit te rusten. Hierdoor genoten deze schepen in 1755-1756 ook de bescherming van de (nog) neutrale Zuidelijke Nederlanden.⁷³ Om minder argwaan en wrevel te wekken, schreef zich in de jaren tussen 1755 en 1760 een aantal Duinkerke vissers in als poorters van Oostende.⁷⁴ Tevens poogden Duinkerke kooplieden vis op te kopen aan de Oostendse mijn.

Na de inname van Ieper en Nieuwpoort marcheerde op 19 juli 1757 een Frans bezettingsleger Oostende binnen.⁷⁵ Aanvankelijk had dit nog geen dramatische gevolgen voor het maritieme verkeer, omdat de Zuid-Nederlandse schepen hun neutrale status behielden. Desondanks ontwikkelde de visserij zich tot een noodlijdend bedrijf dat nauwelijks aan de lokale vraag tegemoet kon komen. Daarom liet de overheid in februari 1758 een afwijking toe van het derde artikel van het Oostendse vismijnreglement. De lokale vissers mochten kleine partijen vis op de Oostendse markt verkopen 'pour la service du peuple et la garnison', zonder enige rechten aan de mijnmeester te moeten betalen.⁷⁶

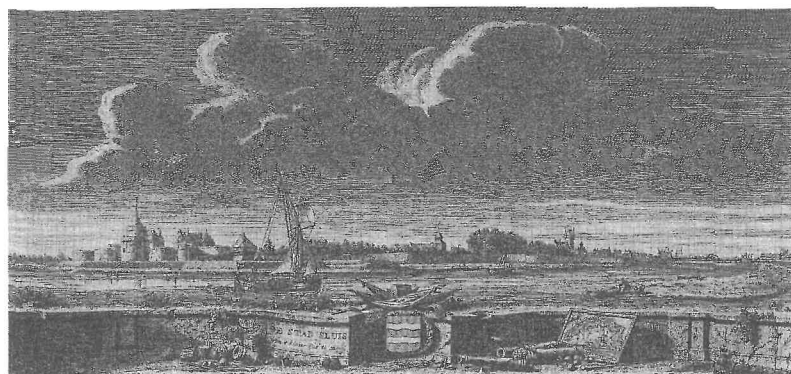
De internationale verhoudingen met Engeland verzuurden in maart 1759 toen de Engelsen Oostende en Nieuwpoort erkenden als Franse havens.⁷⁷ Het kleine aantal nog actieve Zuid-Nederlandse sloepen werd nu belaagd door Engelse kapers. De Oostendse reder Pieter de la Faille wist dit probleem handig te omzeilen door zijn sloep *St. Pieter* pro forma te verkopen aan de Veerse handelaar James Turing.⁷⁸ Zulke uitvlaggingen in oorlogstijd naar neutrale buurstaten waren gebruikelijk. Gedurende de Zevenjarige Oorlog bleek het Zeeuwse Veere de werkplaats bij uitstek voor Oostendenaars die in het maritieme bedrijf actief waren.⁷⁹ Tussen 1752 en 1765 lieten zich 46 Zuid-Nederlanders inschrijven als poorters van Veere, waaronder 38 afkomstig uit Oostende. Ruim de helft van hen was voordien werkzaam in de Vlaamse visserij. Een bijkomend element om voor Veere te kiezen, vormde de vrijstelling van lasten voor de 'Grote Visserij en de haringvaart', welke in deze stad van kracht was in de periode 1750-1763.⁸⁰ De toevloed van Oostendse vissers in Veere is mogelijk een verklaring voor de vraag waarom er juist in 1759 een haringrokerij werd ingericht in een huis aan de Warwijksestraat.⁸¹

Na de vredesverdragen van Hubertsburg en Parijs (1763) werd de Zuid-Nederlandse visserij geconfronteerd met een grootscheepse haringinvoer uit

Afbeelding 3. Gezicht op Veere, door K.F. Bendorp, 1782. Veere was de voornaamste wijkplaats voor Zuid-Nederlandse vissers en reders om hun activiteiten voort te zetten tijdens de Zevenjarige Oorlog. ZA, KZGW, Zel. III. II-1006.

Zweden en Noorwegen. Reeds in januari 1762 verkochten de Oostendse kooplieden Arnoldus Hoys, Andreas Jacobus Flanderin en zijn Brugse geassocieerde Louis Ancke regelmatig Zweedse pekelharing.⁸² Men noteerde in 1763-1764 een omvangrijker aanvoer van lichtgezouten haring uit Halland en Göteborg door Hollandse en Zeeuwse schepen. Zuid-Nederlandse handelaren betaalden voor deze haring in Zweden slechts 4 à 5 gulden per ton. Elk schip voerde 9.000 à 10.000 tonnen haring mee, die in Oostende en andere Vlaamse steden voor ongeveer 9 gulden per ton aan de man werden gebracht. Na aftrek van de transportkosten – ongeveer twee gulden per ton – verdiende een handelaar op zo'n lading 2.000 tot 3.000 gulden. Dit ruïneerde uiteraard de bescheiden marktpositie van de nationale visserij, die haar haring voor 14 tot 15 gulden per ton moest slijten om rendabel te blijven. Onder druk van de 'Caemer' greep de overheid in. De ordonnantie van 17 september 1764 verbood de invoer van haring die aan de Zweedse kusten was gevangen. Deze maatregel trof men niet zozeer om de nationale visserij te bevoordelen, maar om de verbruikers te beschermen tegen de inferieure kwaliteit. Men stelde vast dat de Zweedse haring te licht gepekeld was en daardoor snel vatbaar was voor bederf. Dit drastische optreden kon de Scandinavische haringinvoer niet volledig afremmen. Pieter Löhr schreef dat er in januari 1765 40 tot 50 tonnen Noorse haring van dezelfde slechte kwaliteit in Brugge te koop werden aangeboden.⁸³

Afbeelding 4. De stad Sluis van het kleine Pas gezien. Tijdens de eerste helft van de achttiende eeuw fungeerde Sluis als belangrijke doorvoerhaven van Zeeuwse haring naar de Oostenrijkse Nederlanden. ZA, KZGW, Zel. Ill. II-2196.

Moeilijker in te dammen was de smokkel van deze minderwaardige haring via Holland en Zeeland. Vooral de Zeeuws-Vlaamse grensplaatsen zoals Sluis en Sas van Gent, die over goede kanaalverbindingen beschikten met respectievelijk Brugge en Gent, floreerden door dit illegale handelsverkeer. Zweedse haring, die men normaal in beuken tonnen vervoerde, liet men in Amsterdam in eiken tonnen verpakken en deze kwam onder het kwaliteitslabel van Hollandse haring het land in. De verkoopprijs van deze verdachte haring schommelde tussen 11 en 12 gulden per ton, terwijl de normale vraagprijs voor Hollandse haring toen opliep tot 23 gulden per ton.⁸⁴

De Zuid-Nederlandse visserij had in deze moeilijke periode een pleitbezorger in de Oostendenaar Thomas de Gysperre, die raadsheer-auditeur was bij de Geheime Raad. In onderling overleg met de 'Caemer' zorgde hij ervoor dat de verkoop van verse vis vanaf 1 januari 1765 werd belast met 2,5 procent en de verkoop van buitenlandse vis met 5 procent. Deze inkomsten dienden als bijkomende financiering van de aanleg van de steenweg Oostende-Wijnendale, waardoor onder meer het transport van de vangsten naar het binnenland verbeterde. De lokale vissers vroegen en kregen een compensatie door afschaffing van de heffingen op bier en andere alcoholische dranken, die men aan boord als proviand meenam.⁸⁵

In 1764 en 1765 hield Pieter Löhr enkele pleidooien om de zeltogende haringvisserij te doen opleven. Zijn belangrijkste remedies waren vrij draconisch, namelijk het verbieden en het zwaar belasten van de buitenlandse haringinvoer.⁸⁶ De overheid durfde het echter nog niet aan om ondanks de hoge nood sterk protectionistisch op te treden. In 1763 rustte men in Nieuwpoort en Oostende samen slechts vijf haringsloepen uit.⁸⁷ Nog schrijnender was het gesteld in 1765, toen men de Duinkerkers een sloep liet opkopen. Bovendien constateerde Löhr dat de twee Oostendse haringsloepen die op stapel stonden, 'door de aanbesteders gecontremandeert en tot den grondt afgebroocken' waren.⁸⁸ Volgens handelaar-

reder G.F. de Brouwer beschouwde men het seizoen 1764-1765 als verliesgevend voor alle reders. Hij zocht de oorzaak in het gebrekkige en trage vistransport naar het binnenland, waardoor de kwaliteit van de haring sterk verminderde en men geen interessante prijzen kon vragen.⁸⁹

Löhr suggereerde in april 1765 dat de overheid zich moest spiegelen aan de Duinkerke protectiepolitiek. Sinds 1763 belastten de Fransen alle vreedse haring en kabeljauw met £ 40 tournois per ton. Het resultaat van deze maatregel was spectaculair: in twee jaar tijd was de vloot IJslandvaarders vertienvoudigd!⁹⁰

De uitbouw van een nationale haringvisserij in de Zuidelijke Nederlanden, 1765-1778

Samen met de Nieuwpoortse collega's legden de Oostendse reders in juni 1765 aan Thomas Gysperre een plan voor om in vijf jaar tijd de haringvloot etappegewijs uit te bouwen, zodat de nationale visserij rond 1770 de volledige Zuid-Nederlandse markt zou kunnen bevoorraden en er geen behoefte meer zou zijn aan buitenlandse invoer.⁹¹ De slaagkansen van dit plan waren enerzijds afhankelijk van de wil van de regering om de eigen visserij te beschermen en anderzijds van de bereidheid van de reders om zelf gedurende een vijftal jaren te investeren in de scheepsbouw en in de ontwikkeling van een gestructureerd netwerk om de vangsten relatief snel en continu bij de potentiële consumenten te brengen. De overheid bleef ditmaal niet ongevoelig voor de wensen van de reders en steunde het eisenpakket dadelijk met enkele maatregelen die nog verder gingen dan wat de reders vroegen. Op 14 april 1766 verbood zij de invoer van zomerharing. Kort nadien verlengde zij het verbod tot het einde van dat jaar.⁹²

Voor deze ingrijpende koerswijziging gingen de raadsheren van de Geheime Raad niet over één nacht ijs. Zij lieten zich uitvoerig informeren door onder meer Pieter Löhr over de tijdstippen waarop de haringvisserij werd georganiseerd en de plaatsen waar de vangstgebieden gesitueerd waren. De zomerharingvangst begon in Oostende en Nieuwpoort op 16 juni en eindigde reeds op 15 augustus. De netten werden eerst uitgegooid nabij IJsland, waarna de vaartuigen geleidelijk afzakten tot voor de Schotse kust. De zomerharing was, volgens Löhr, groot van stuk en 'om uyt sijn Pekel rouw ge eten te worden'. De winterteelt vond plaats tussen 23 september en 1 december en startte aan de oostkust van Schotland, 'alwaer de visschers 8 à 14 daeghen visschen en coomen dan afsakken op de Vlaamsche kust tussen Oostende en Calais [...] de soorte van haerinc die men aldaer vanght is verschen, gestoorden om crakeloot en drooghen haerinc te maecken, en Pekelhaerinc die men Cruyshaerinc noemt, om in den advent en den vasten op den Rooster gebraden te worden'. Verder verklaarde Löhr dat een Oostendse ton zomerharing 700 tot 800 haringen bevatte en een ton winterharing 1.100 tot 1.200 stuks.⁹³

Het verbod om buitenlandse haring in het land te brengen, lokte felle protesten uit van stadsbesturen en visverkopers in de Brabantse centra. Vanuit Oostende en Nieuwpoort transporteerde men 181,5 tonnen 'nationale' haring naar de Brabantse markt, wat veel minder was dan de Noord-Nederlandse invoer in 1764

en 1765.⁹⁴ Gedurende die jaren ontving Brussel alleen al respectievelijk 38,8 en 60,3 procent meer haring uit het noorden. Bovendien lagen de prijzen van de 'nationale' aanvoer een kwart hoger dan de Zeeuwse en Hollandse import het jaar voordien. De overheid zocht niet voor de oppositie, hoewel een uitgebreide haringsmokkel langs de Antwerpse noordgrens onvermijdelijk werd.⁹⁵

De ontwikkeling van een goed gestructureerde haringvisserij in de Zuidelijke Nederlanden tekende zich in 1766-1767 af als een evolutie met twee snelheden, waarbij de voortvarendheid van de overheid opviel.

Ook in 1767 sloten de Oostenrijkse Nederlanden hun grenzen voor buitenlandse haring. De reders konden deze snelle gang van zaken niet volgen. Voor de zomerteelt in 1767 wisten Oostende en Nieuwpoort respectievelijk zes en vijf vaartuigen uit te reden en tijdens het winterseizoen bracht Nieuwpoort twaalf haringvloepen in de vaart. De Oostendse vloot groeide in het najaar van 1767 niet, zodat amper zes eenheden werden uitgerust.⁹⁶ Positief was de opmerkelijke stijging van de opbrengsten met 16,3 procent ten opzichte van 1766, maar de vangsten haalden duidelijk geen aanvaardbaar niveau om buitenlandse aanvoer uit te sluiten.⁹⁷ Om dit te verhelpen besloot de regering de invoer van Noord-Nederlandse gerookte haring toe te staan tussen 21 januari en 29 augustus 1768. Hierdoor kwamen er, volgens officiële cijfers, 1.256 tonnen Hollandse en Zeeuwse bokking bij Zuid-Nederlandse consumenten. Ongeveer 80 procent van de gerookte haring was bestemd voor Brabant en 20 procent voor Vlaanderen.⁹⁸ Deze versoepeling van het invoerverbod leidde in 1768 niet tot massale protesten van de 'Caemers', omdat de gezouten en verse haring hun handelsproducten bij uitstek waren.

Tijdens de volgende jaren werden af en toe de grenzen tijdelijk opengesteld voor Noord-Nederlandse haringinvoer, echter nooit in de periodes dat de zomer- en winterteelt werd georganiseerd. Zo beschermde men de marktpositie van de nationale visserij enigszins tegen de goedkopere Hollandse en Zeeuwse aanvoer.⁹⁹ In 1772 leidde dit systeem tot een reeks strubbelingen, omdat de overheid amper in overweging had genomen dat de Oostendse en Nieuwpoortse haringvisserij twee uitstekende seizoenen had gerealiseerd: in 1770 was de globale nationale opbrengst 6.933 tonnen en in 1771 liefst 8.793 tonnen of respectievelijk 58,54 procent en 101,07 procent meer dan de resultaten in 1770.¹⁰⁰ De Vlaamse reders ageerden in december 1771 tegen de nieuwe toelating voor buitenlandse haringinvoer, omdat er nog ongeveer 2.900 tonnen 'nationale haring' onverkocht lagen, wat gevoelige prijsdalingen tot gevolg zou hebben. Tevens gingen de Zuid-Nederlandse reders in de aanval tegen de grootscheepse fraude in de vissector, die vooral plaatsvond in Antwerpen en Mechelen. De Brabantse vishandelaren kochten tijdens de toegestane maanden massaal Hollandse en Zeeuwse haring, waardoor de markt nog verzadigd was op het moment dat vanuit Nieuwpoort en Oostende nieuwe haring werd aangevoerd. Hollandse en Zeeuwse kooplieden boden hun haring aan tegen dumprijzen om zo de 'nationale' visserij te verlammen. Een andere wantoestand die de reders aan de kaak stelden was, dat onverkochte buitenlandse haring enkele maanden later vermengd werd met nieuwe binnenlandse haring, wat de nationale haringvangst in diskrediet bracht bij de consumenten.¹⁰¹ Het Antwerpse stadsbestuur ging in 1772 zelfs zover om vóór de eventuele openstelling van de grenzen voor Noord-Nederlandse bokking reeds in Katwijk aan Zee en in Maassluis haring te bestellen.¹⁰² De Oostendse reders verdachten de Antwerpse vishandelaren

ervan vooral te willen speculeren op de verwachte hoge prijzen van de nationale haring. Enkele Antwerpse kooplieden kochten grote voorraden goedkopere haring op in Katwijk aan Zee om ze met forse winsten in Brabant aan de man te brengen, net onder de prijs van de Oostendse en Nieuwpoortse aanvoer.¹⁰³

Een verslag van een onbekende Hollandse diplomaat over de economische toestand van de Oostenrijkse Nederlanden in deze periode is veelzeggend. Hij vermeldde dat het maritieme verkeer in de Oostendse haven sterk was toegenomen – 'in eene week meer schepen als voor thien jaaren op twee maanden' – maar dat de invoer uit de Republiek met Hollandse en Zeeuwse schepen drastisch verminderde. Zo was er geen import meer van Zeeuwse oesters, omdat de lokale oesterputten dezelfde kwaliteit op de markt brachten tegen concurrerende prijzen. De Oostendse reders beheersten de haringmarkt, hoewel er veel klachten waren over de bedenkelijke kwaliteit, de hoge prijzen en de schaarste. Deze diplomaat besloot zijn rapport, dat weinig positiefs bevatte over de evolutie van de Noord-Nederlandse handel met het Zuiden, laconiek met de woorden: 'In de wereld is niets volmaakt.'¹⁰⁴

Indien we nu de globale haringvangst voor de periode 1767-1777 analyseren en de productiecijfers van Oostende met deze van Nieuwpoort vergelijken, zien we dat Oostende, buiten de jaren 1767-1770, ruimschoots de eerste plaats innam in de haringaanvoer. Vooral de investeringen van de firma C. Clays & Cie in deze sector bleken doorslaggevend,¹⁰⁵ of, meer genuanceerd, de initiatieven die met Gents, Naams en Antwerps kapitaal gerealiseerd werden, zorgden ervoor dat, samen met de Nieuwpoortse aanvoer, vanaf 1775 een productiepeil werd bereikt – 10.994,5 tonnen¹⁰⁶ – waarmee men de binnenlandse markt ruimschoots kon bevoorraden. Immers gedurende de jaren 1761-1765, tijdens een periode dat de nationale haringvisserij nog zeer kleinschalig was, importeerden de Zuidelijke Nederlanden 38.629,5 tonnen Hollandse en Zeeuwse haring of een jaarlijks gemiddelde van 7.725,9 tonnen.¹⁰⁷ Bovendien stelden ramingen in februari 1788 vast dat ongeveer 9.000 à 10.000 tonnen haring voldoende bleken voor de totale nationale consumptie.¹⁰⁸

Nochtans klaagden de Brabantse steden Antwerpen en Mechelen ook ná 1775 steen en been dat er onvoldoende nationale haring werd aangevoerd. Tot rond 1770 beschikten Antwerpen en Mechelen min of meer over een monopolie voor het roken van haring. Door de forse toename van haringrokerijen verspreid over Vlaanderen en Brabant raakten zij deze geprivilieerde positie in een tiental jaren kwijt.¹⁰⁹ De tweede oorzaak voor het aanhoudend protest was dat Brabantse handelaren vaak zo weinig mogelijk Nieuwpoortse of Oostendse haring wensten aan te kopen, omdat de prijzen hoger lagen dan de Hollandse en Zeeuwse import. Zij rekenden op gunstige maatregelen van de overheid om de grenzen jaarlijks enkele maanden open te stellen en bestookten de centrale overheid daarom geregeld met rapporten en verzoekschriften, die een vertekend beeld van de situatie schetsten.¹¹⁰

De opkomst van de Zuid-Nederlandse kabeljauwvisserij, 1778-1794

De ontplooiing van de Oostendse en Nieuwpoortse kabeljauwvisserij werd bij aanvang van deze periode sterk beïnvloed door het conflict tussen de grote Europese maritieme naties, waarbij Wenen en de Zuidelijke Nederlanden neutraal bleven. Zelf ondervonden de Vlaamse reders in 1777 dat er heel wat groei mogelijkheden bestonden in de kabeljauwvaart. De haringvisserij had haar verzadigingspunt voor de binnenlandse markt bereikt, zodat alleen export naar het prinsbisdom Luik, het Rijnland en de Elzas in die sector enig soelaas en groei kon bieden. Dit bleek zeker nog niet het geval voor de kabeljauwvisserij. De Zuid-Nederlandse reders verzochten daarom tevergeefs de invoer van buitenlandse 'morue' aan banden te leggen. Op dat ogenblik hadden de Zuid-Nederlanders 38 sloepen in zee voor de haring- en kabeljauwvangst. Haringsloepen brachten echter ook gemiddeld 40 à 50 tonnen kabeljauw per sloep mee. Deze situatie en het probleem om enig rendement uit de kabeljauwvaart te halen, noopten de reders tot het vragen van overheidssteun.¹¹¹

De Amerikaanse Vrijheidsoorlog en de daaruit voortvloeiende Vierde Engelse Zeeoorlog legden in de jaren 1778-1783 een hypotheek op het voortbestaan van de Duinkerke visserij. De dreiging van Engelse kapers was zeer reëel, hoewel Frankrijk en Engeland in 1779 een akkoord sloten om elkaars vissersvaartuigen ongemoeid te laten.¹¹² Deze overeenkomst werd echter maar matig nageleefd. Tijdens de jaren 1779-1781 deed zich in het Kanaal een tiental kapingen van vissersloepen voor, zowel van Noord-Franse als van Engelse zijde. Meestal vond enkele weken of maanden later een ruil van gevangenen bemanningen en opgebrachte schepen plaats, doch met aanzienlijke schade of verlies van de ladingen.¹¹³ Het lag voor de hand om bescherming te zoeken van de neutrale Oostenrijkse vlag. Daarom 'kochten' de Nieuwpoortse reders Meyne en Gillodts in maart 1778 respectievelijk twee en zes vaartuigen in Duinkerke, die dadelijk werden uitgerust voor de IJslandvisserij.¹¹⁴ De schepen werden voornamelijk bemand met Duinkerke vissers die pas het Vlaamse poorterschap hadden verkregen in Nieuwpoort, Veurne of Lo. Deze migratie – of eerder deze vlucht – van Duinkerke zeelieden naar Nieuwpoort en in mindere mate naar Oostende werd tevens ingegeven door de vrees te worden opgeëist door de Franse marine in de oorlog tegen Engeland.¹¹⁵

Ook Duinkerke reders zochten hun heil in de Vlaamse kusthavens. Het feit dat het Nieuwpoortse stadsbestuur hun zonder veel moeite 'keizerlijke' zeebrieven bezorgde voor minstens twintig van hun vissersvaartuigen, wekte het ongenoegen van vooral de Oostendse reders. De kans voor hen om een marktpositie in Frans-Vlaanderen te verwerven, werd hierdoor gemist.¹¹⁶

Ondanks de Vierde Engelse Zeeoorlog (1781-1783) bleef de Zuid-Nederlandse vissersvloot zich uitbreiden. In 1781 rustten Oostendse reders veertien schepen uit, circa 60 procent meer dan het jaar daarvoor. Bovendien waren op de Oostendse werven vier grote vissersloepen in aanbouw voor de IJslandvaart. Daarenboven groeide de vloot van Clays dat seizoen met drie eenheden.¹¹⁷ Niettemin had Nieuwpoort gedurende de oorlogsjaren duidelijk de overhand,

zowel in de haring- als in kabeljauwvisserij, in belangrijke mate dankzij de Duinkerke inbreng. Zeker in de kabeljauwvangst nabij de Shetlandeilanden en IJsland stelde het Oostendse aandeel nauwelijks iets voor.¹¹⁸

Het succes van Nieuwpoort was voor een deel te danken aan de gunstige geografische situering ten opzichte van Duinkerke. Toch waren er ook enkele indicaties dat de Oostendse magistraat strikter toekeek op het verstrekken van zeebrieven dan in Nieuwpoort, Lo en Veurne het geval was. Dit ervoer Jacobus Guisbert van der Gronden, die begin 1782 het Oostendse burgerschap had verworven, doch geen toelating kreeg om vissersschepen onder keizerlijke vlag uit te reden. Men verantwoordde de weigering met het gegeven dat Oostende niet zijn enige domicilie bleek te zijn, iets wat vaak door de vingers werd gezien. Van der Gronden had de intentie om in associatie met Adriaan van der Jagt uit Maassluis twee doggers en twee sloepen in de vaart te brengen.¹¹⁹ Deze terughoudendheid kan ook verklaard worden door de gegronde vrees dat deze vissersvaartuigen, met Oostendse zeebrieven, blijvend vanuit Maassluis zouden opereren en zelden of nooit hun vangsten in Oostende zouden laten veilen. In dezelfde periode had de Blankenbergse reder Pieter Pollet immers 28 Hollandse bomschepen – met Katwijk aan Zee, Scheveningen en de Maasmond als thuisbasis – onder zijn hoede. De nodige keizerlijke scheepsdocumenten verkreeg hij in Blankenberge. Geen enkel van deze vaartuigen werd echter ooit in een Vlaamse haven gesignaleerd.¹²⁰ Een gelijksoortige grootscheepse fraude werd opgezet door de Gentse advocaat en raadshere van de Raad van Vlaanderen, Bruno d'Hert. Deze hoge ambtenaar wist, tegen een commissieloon, in enkele maanden tijd meer dan 280 vissers en reders uit Vlaardingen, Maassluis, Pernis, Zwartewaai en Middelharnis aan het Gentse poorterschap te helpen.¹²¹ Via een bevriende notaris zorgde hij er vervolgens voor dat de bijna complete vissersvloot van de Maasmond op papier zijn eigendom werd.¹²² Het systeem werkte uitstekend want in december 1782 voeren vanuit Maassluis en Vlaardingen meer dan honderd 'keizerlijke' vishoekers uit voor de kabeljauwvangst.¹²³

Een andere grossier in Hollandse vissersvaartuigen was de Brusselse firma Joseph Olbrechts & Cie. Dit bedrijf fungeerde sinds 1775 als 'facteur' van de nationale visserij in de hoofdstad, maar bleek tevens een belangrijke invoerder van Noord-Nederlandse vis. In februari 1782 liet deze firma 24 vishoekers op haar naam inschrijven. Deze schepen waren vóór de oorlog in de Hollandse kustplaatsen Zandvoort, Noordwijk en Katwijk aan Zee geregistreerd.¹²⁴ Ook voor die vissers was de neutraliteit van de Oostenrijkse Nederlanden enkel een middel om hun activiteiten in veiliger omstandigheden te kunnen voortzetten.

De participatie van buitenlandse reders in de Oostendse visserij bleef tussen 1781 en 1783 beperkt tot drie Noord-Franse handelaren.¹²⁵ Een van hen, de Duinkerke jeneverstoker Joseph Louis Stival, was in 1781 lid geworden van de Oostendse 'Caemer der Vrije Visscherij'. Hij bezat de eigendomsakten van vier vissersschepen. Stivals dogger en drie sloepen losten maar zelden hun vangsten in Oostende. Deze vissersvaartuigen behoorden toe aan reders uit Arnemuiden en zeilden vanaf september 1783 terug onder Zeeuwse vlag.¹²⁶

Na de Vrede van Versailles (1783) viel het productiecijfer voor beide teelten in de Zuidelijke Nederlanden drastisch terug. Voor de kabeljauwvangst schreef men dit

in grote mate toe aan de terugkeer van de Duinkerke vissersvloot naar zijn thuisbasis en aan het chronisch tekort aan bekwame zeelieden in Oostende en Nieuwpoort, die men voor deze sector kon werven. Bovendien investeerden de Vlaamse reders in 1781-1782 behoorlijk meer in de IJslandse kabeljauwvisserij, omdat ze voor die soort kabeljauw een gunstige afzetmarkt vonden in Noord-Frankrijk. In Vlaanderen en Brabant bleek de gezouten kabeljauw gevangen in de Noordzee, aan de Doggersbank, de Schotse kust en de Shetlandeilanden, meer gewild. De Noordzee-*'aberdaan'* was groter van stuk en werd door de consumenten als kwalitatief beter beoordeeld dan de goedkopere IJslandse.¹²⁷

Bij de haringvisserij was de daling in 1783 minder spectaculair. De slechte vangstresultaten tijdens dat seizoen werden verklaard door het grote aantal haaien dat zich in de buurt van de haringscholen ophield.¹²⁸

Naar aanleiding van de zorgwekkende toestand van de kabeljauwvisserij ging de overheid bij zichzelf te rade. Zij vroeg de *'Caemers'* maatregelen te nemen om de sector competitiever te maken ten opzichte van de buurlanden. In februari 1783 maakte Pieter Löhre een comparatieve analyse van de bescheiden Zuid-Nederlandse kabeljauwvaart. Hij vroeg zich af waarom de Noord-Nederlandse visserij steeds *'aberdaan'* op de markt kon brengen van betere kwaliteit dan de Vlaamse en Duinkerke reders, ondanks het feit dat men zij aan zij in de IJslandse regio viste. Door de magere vangstresultaten in Oostende en Nieuwpoort bleef de Zuid-Nederlandse markt immers nog steeds sterk afhankelijk van de Hollandse, Zeeuwse en Duinkerke invoer van gezouten kabeljauw. In 1788 berekende men trouwens het nationale verbruik van *'aberdaan'* of *'morue'* op circa 12.000 tonnen, wat voor vijf jaar voordien vermoedelijk nauwelijks lager moet worden ingeschat. Daarnaast stelde de Raad van Financiën in 1783 vast dat de officiële invoer van kabeljauw 11.250 tonnen bedroeg.¹²⁹ Het kwaliteitsverschil bij *'aberdaan'*, die gevangen werd nabij de IJslandse kust en Faeröer, werd veroorzaakt door het verpakken en zouten van de vis. Zowel de Vlaamse als de Duinkerke vissers persten 30 à 34 stuks *'aberdaan'* in een ton, waardoor veel vet en traan verloren gingen en de vis sneller aan bederf onderhevig was. Men was aan deze methode gebonden, omdat de Franse overheid verplichtte dat elke ton gezouten kabeljauw bij aflevering in de vismijn minstens 312 lb. bruto moest wegen. Onder dit gewicht kon en mocht men in Frankrijk niet verkopen. Hollandse en Zeeuwse tonnen *'aberdaan'* bevatten gemiddeld 18 à 24 stuks. Op die wijze raakten de vissen beter door-drongen van het zout en bleven ze langer houdbaar.¹³⁰ Bij aankomst in de Nederlandse Republiek werden de vissen per stuk gereinigd, goed gewassen en vervolgens licht gepekeld met zout water, waardoor de *'aberdaan'* begon te zwellen. Dankzij deze bewerking herwon elke vis *'sa première blancheur'*. Een ander pluspunt van de Noord-Nederlandse visserij was het inzetten van ventjagers. De Hollandse en Zeeuwse kabeljauwvloot was zo omvangrijk dat men een pendeldienst vanuit het IJslandse vangstgebied kon organiseren. Met jagers, kleine snelzeilende vaartuigen, werd een deel van de opbrengst midden in het seizoen reeds naar Hollandse en Zeeuwse havens getransporteerd.¹³¹

Voor de toekomstige winterteelten opteerde Löhre om naar analogie van de Noord-Nederlanders bomschuiten uit te redenen naar de Doggersbank. Deze vissersvaartuigen waren uitgerust met een *'bun'* of reservoir om 500 à 600 kabeljauwen levend te transporteren.¹³² Hierdoor konden vissers langer op zee blijven en

per schip grotere vangsten realiseren. Dit, in combinatie met het inschakelen van enkele jagers, zou een garantie inhouden, aldus Löhre, voor een aanzienlijk hogere productie. Volgens hem zou de ideale oplossing liggen in het vormen van een nieuwe compagnie met voldoende kapitaal om 25 tot 30 hoekers met bunnen uit te rusten. Deze schepen zouden in de zomer nabij IJsland voor de *'aberdaan'*-visserij worden ingezet. Tijdens het winterseizoen liet men deze vaartuigen aan de Doggersbank zowel op kabeljauw als haring vissen. Om de resultaten positief te beïnvloeden, zouden de hoekers met een gemengde Vlaams-Hollandse of Zeeuwse bemanning moeten kunnen uitvaren.

Verder hield Pieter Löhre een pleidooi om de buitenlandse kabeljauwinvoer zwaar te belasten of te verbieden, omdat men anders weinig of geen investeerders voor deze bedrijfstak zou kunnen aantrekken door de zware Noord-Nederlandse concurrentie. In dit verband schreef Löhre: '[...] sullen sij [de investeerders] hun geruïneert vinden door de jalouse hollanders die hunnen morue op soo laeghe prijs sullen stellen dat daer aen niet sal te bestaen zijn, soo als sij in het begin van de haerincck visserije hebben gedaen.'¹³³ Hij drong er ten slotte nog op aan om Zeeuwse of Hollandse experts te engageren die hun de kunst van de *'aberdaan'*-vangst en vooral het verwerken van de kabeljauw tot *'aberdaan'* konden aanleren.

De reactie van de overheid liet niet op zich wachten. Men had blijkbaar geleerd van de té strikte aanpak van de haringvisserij, zodat men aanvankelijk de buitenlandse aanvoer niet volledig aan banden wou leggen, maar eerder via enkele vormen van subsidiëring poogde de Zuid-Nederlandse kabeljauwvisserij verder te ontwikkelen. Een eerste ordonnantie, uitgevaardigd op 9 juli 1783, stimuleerde de distributie van alle gezouten vis aangevoerd uit Oostende en Nieuwpoort. Dit product werd vrijgesteld van alle vismijnbelastingen en van alle stedelijke tolleren voor de gehele Oostenrijkse Nederlanden. Iedereen en niet enkel leden van de visverkopersambachten kreeg het recht gezouten haring en kabeljauw te verkopen. De vis werd verplicht in tonnen verpakt met het kwaliteitslabel *'Pêche d'Ostende'* of *'de Nieuport'* ingebrand.¹³⁴ Enkele weken later bekrachtigde de regering een decreet om de opbrengst van nieuwe invoerrechten op buitenlandse kabeljauw toe te wijzen aan de nationale visserij.¹³⁵ Zoals reeds aangegeven beslisten beide *'Caemers'* deze toelagen aan te wenden om de productiviteit te belonen.¹³⁶

Enigszins verwonderlijk was de drastische maatregel die Brussel in augustus 1785 nam om toch alle invoer van vreemde kabeljauw te verbieden. De overheid werd namelijk bijzonder accuraat en tijdig op de hoogte gehouden van de vangstresultaten. Zij wist dus zeer goed dat de nationale aanvoer zelfs de jaarlijkse hoeveelheid ingevoerde kabeljauw nog niet overschreed, laat staan dat het land het zonder buitenlandse import kon stellen.¹³⁷ Deze ingreep betekende evenwel een forse prikkel voor de vlootexpansie: in 1785 verduubelde het aantal vaartuigen – van 8 naar 16 – in Oostende, waar de reders voluit opteeden voor de kabeljauwvaart. In 1786 telde men reeds 32 Oostendse sloepen en doggers, die hun geluk beproefden in deze sector. In Oostende steeg de kabeljauwopbrengst tussen 1784 en 1786 daardoor met 236,87 procent!¹³⁸ Desondanks bleek deze radicale ordonnantie niet lang uitvoerbaar en vanaf 22 juli 1787 liet men opnieuw vreemde kabeljauw toe, mits er vijf gulden belasting per ton werd betaald. Deze invoerrechten bleven gehandhaafd tot in 1794. Alleen in 1788 beperkte de overheid daarnaast de invoer van Hollandse en Zeeuwse *'aberdaan'* tot maximaal 2.000 ton-

nen. In dat jaar mochten alleen de grote Brabantse centra buitenlandse gezouten kabeljauw verkopen, volgens de verdeelsleutel: 700 tonnen te Antwerpen, 350 te Mechelen en 950 in Brussel.¹³⁹

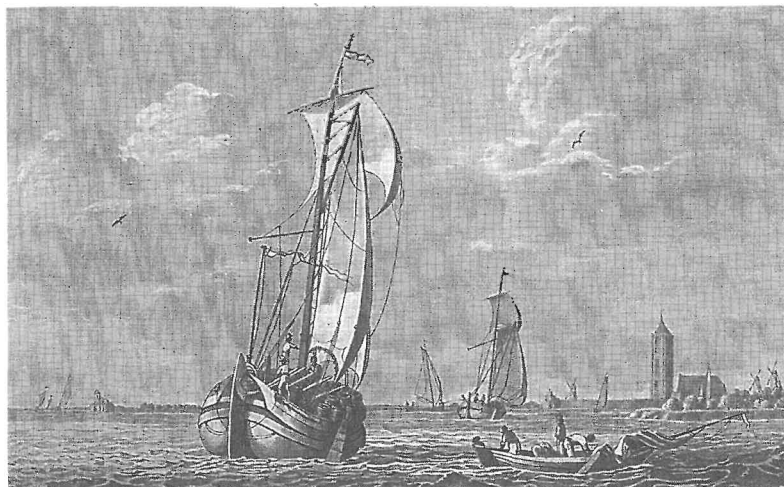
Om de kabeljauwvisserij aan de Doggersbank extra te steunen en te promoten kwam begin februari 1787 regelgeving tot stand.¹⁴⁰ Daarin werd de manier waarop beide 'Caemers' de Doggersbankse visserij organiseerden sinds 1786, in grote lijnen door wetten bekrachtigd. Zo besliste de Oostendse 'Caemer' eind februari 1786 via loting twintig sloepen of ongeveer de helft van de vloot te selecteren om aan de Doggersbank te vissen tot 1 mei. Er werd aan de vissers opgelegd dat tweederde van de vangsten moest bestaan uit 'aberdaan'.¹⁴¹

Ook de Staten van Vlaanderen moedigden de kabeljauwvisserij aan en stelden in 1787 een aanzienlijke som van 10.000 gulden ter beschikking om de Oostendse en Nieuwpoortse reders in staat te stellen voldoende prik aan te schaffen tijdens de komende seizoenen.¹⁴² Verder loofde het provinciale bestuur in mei 1789 een bouwpremie uit van 800 gulden voor elk nieuw bunschip dat werd uitgereed voor de wintervisserij bij de Doggersbank.¹⁴³ Dit leidde in 1789-1790 vooral tot een expansieve groei van de Oostendse vissersvloot, die toenam met 19 eenheden of 26,76 procent.¹⁴⁴

Gedurende de jaren 1786-1789 investeerde men tevens, zowel uit de hoek van de provinciale overheid als van rederszijde, in de uitbouw van een netwerk om de vangsten sneller bij de consumenten te kunnen brengen. Zo werd op 20 mei 1788 een jager verwacht voor de Shetlandkust om tonnen 'aberdaan' over te laden van de kabeljauwvloot. Deze afspraak werd bij aanvang van het seizoen vastgelegd door beide 'Caemers'. De reders betaalden 18 stuivers per ton aan vrachtgeld.¹⁴⁵ In 1789 werd een jager ingezet om in het voorjaar aan de Theemsmonding prik te halen. Tijdens het zomerseizoen bracht de jager vanuit het Faeröer-vangstgebied de eerste haring en de nieuwe 'aberdaan' naar Oostende. Tussendoor kon men het scheepje uitrusten voor de Doggersbankse visserij. Alle expedities werden bijna volledig bekostigd door de Staten van Vlaanderen.¹⁴⁶

Het provinciale bestuur benoemde in 1788 Jan Baptiste Serruys als commissaris voor de visserij. Deze Oostendse advocaat werkte in samenspraak met de Staten van Vlaanderen een project uit om permanent over enkele ventschuiten te beschikken, die vanuit de Vlaamse havens het binnenland snel met vis konden bevoorraden. De overheid ging akkoord om de kosten van dit project te dragen. Voor de distributie van de Oostendse aanvoer schakelde Serruys in 1788-1789 vier ventschuiten in, die twee reizen per week ondernamen. Bij de begeerde Doggersbankse 'aberdaan' eiste de overheid, op aandringen van de Brusselse en Antwerpse stadsbesturen, dat eenderde van de vangst bestemd zou zijn voor de Brabantse markt. De overige tweederde werd dadelijk openbaar verkocht aan voornamelijk Gentse, Brugse en Oostendse vishandelaren.¹⁴⁷

Dankzij de overheidssteun op vele terreinen en het winstgevend karakter van de bedrijfstak wist de Zuid-Nederlandse vissersvloot zich tijdens de tweede helft van de jaren tachtig relatief snel uit te breiden. Deze bracht in 1789 120 schepen in de vaart, waarvan 80 eenheden te Oostende.¹⁴⁸ De productie volgde dezelfde evolutie. In 1767 boden Oostende en Nieuwpoort samen 6.356 tonnen haring aan, om in 1792 een maximum te bereiken met 16.074,5 tonnen haring. Nieuwpoort

Abbeelding 5. Een gaffelschip op de Schelde voor Zierikzee. Deze Zeeuwse haven leverde vooral kabeljauw en oesters aan de Zuidelijke Nederlanden tijdens de eerste decennia van de achttiende eeuw, doch rond 1790 verloren de Zierikzeese reders deze marktpositie en kochten zij zelf kabeljauw van de Oostendse vissers. ZA, KZGW, Zel. III. II-1900.

alleen leverde hiervan reeds 14.728 tonnen.¹⁴⁹ Oostende ontwikkelde zich meer tot dé vissershaven voor kabeljauw. In de periode 1785-1793 zond men jaarlijks zelfs één à twee doggers voor de kabeljauwvangst naar 'Terres-Neuves' (Newfoundland).¹⁵⁰

In 1792 voerde de nationale visserij 12.017,25 tonnen kabeljauw aan, waarvan 8.979,25 tonnen of 74,71 procent te Oostende. Het aantal Oostendse schepen ingezet per vangstgebied en de resultaten bleken zeer evenredig verdeeld: de helft van de vloot ving nabij de Faeröer en de Shetlandeilanden 51,51 procent (4.580 tonnen) van de globale Oostendse productie. De Doggersbankse visserij leverde 4.399,25 tonnen 'aberdaan'.¹⁵¹ Met zulke vangstresultaten was in feite het doel bereikt om het totale kabeljauwverbruik van de Zuidelijke Nederlanden te laten dragen door de nationale visserij.¹⁵² Niettemin bleven Brabantse centra zoals Antwerpen, Mechelen en Brussel klagen over een tekort aan kabeljauw of een gebrekkige aanvoer.¹⁵³ In oktober 1793 vormden de té hoge prijzen van de Oostendse 'aberdaan' het probleem. Het Antwerpse stadsbestuur beweerde dat die 39 tot 41 gulden per ton kostte, terwijl men in Vlaarding en Maassluis prijzen noteerde tussen 21 en 28 gulden per ton. In werkelijkheid echter rekenden de reders in Oostende slechts 23 tot 28 gulden en voerden ze zelfs gezouten kabeljauw uit naar Zierikzee, waar men 32 tot 35 gulden voor elke ton Zuid-Nederlandse 'aberdaan' betaalde.¹⁵⁴

Noten

- 1 J.P. van de Voort, 'Noordzevisserij'. In: L.M. Akveld, S. Hart en W.J. van Hoboken (red.), *Maritieme geschiedenis der Nederlanden*, dl. 2, Bussum 1977, 298-299.
- 2 C. De Zuttere & R. Vermaut, *Enquête sur la pêche maritime en Belgique. Etude Economique de la Pêche Maritime. Etude Sociale de la Pêche Maritime*. Vol. 1, Bruxelles 1909, 60.
- 3 A.P. van Vliet, *Vissers in oorlogstijd. De Zeeuwse zeevisserij in de jaren 1568-1648*. Middelburg 2003, 40.
- 4 Van Vliet, *Vissers in oorlogstijd*, 41. Van Vliet constateerde dat de haringvloot van Brouwershaven en Zierikzee in 1584 spectaculair groeide van 22 naar 39 eenheden, en de Veerse vloot van 13 naar 24.
- 5 Algemeen Rijksarchief Brussel (ARB), Raad van Financiën, nr. 5141.
- 6 D. Michiels, 'De visserij en de vissershaven'. In: V. Vermeersch (red.), *Brugge en de zee, van Bryggia tot Zeebrugge*, Antwerpen 1982, 125-126.
- 7 *Costumen en Usantien der stede ende port van Nieuport*. Gent 1774, 367-369.
- 8 E. Vandebussche, 'La pêche et les pêcheurs de Blanckenberghé'. In: *La Flandre* 1876, 368.
- 9 R. Baetens, 'Organisatie en resultaten van de Vlaamse kaapvaart in de 17de eeuw'. In: *Mededelingen van de Marine Academie van België*, dl. XXI (1969-1970), 99-102.
- 10 In de periode 1699-1702 waren er minstens twee Oostendse sloepen – de *Sint-Pieter* en de *Sint-Jacob* – actief in de kustvisserij, met als reder Dionisio Ruebens (Rijksarchief Brugge (RAB), Registers Brugse Vrije, nr. 17125 (26-9-1702) en Notariaat Oostende, not. J.F. Pille, dep. 1940, nr. 9, akte 58, 22-8-1703).
- 11 J.Th.H. Verhees-van Meer, *De Zeeuwse kaapvaart tijdens de Spaanse Successieoorlog 1702-1713*. Middelburg 1986, 56.
- 12 ARB, Geheime Raad, nr. 1201/C.
- 13 Stadsarchief Antwerpen (SAA), Insolvente Boedelkamer (IB) 611 (16-9-1703 en 21-10-1703).
- 14 SAA, IB 547 (6-6-1705)
- 15 Volgens een Engels verslag uit juni 1706 verlieten ongeveer 2.000 zeelieden Oostende bij de inname van de stad. (A.J. Veenendaal, *Het Engels-Nederlands Condominium in de Zuidelijke Nederlanden tijdens de Spaanse Successieoorlog 1706-1716*. Dl. I, Utrecht 1945, 14).
- 16 Ter vergelijking: in 1711 omvatte de Zierikzeese vissersvloot nog tachtig schepen (J.J.B. Kuipers, *Maritieme geschiedenis van Zeeland. Water, werk, glorie en avontuur*. Vlissingen 2002, 39).
- 17 Een diepo was een kleine, wendbare vrachtaarder, die zoals de naam aangeeft eerst in Dieppe werd ontwikkeld. Dit scheepstype werd tevens aan de Vlaamse kust ingezet als kaperschip.
- 18 Rijksarchief Zuid-Holland, Collectie Anthonie Heinsius, nrs. 1388, 1494, 1584 en 1684.
- 19 RAB, Oud Archief Nieuwpoort, nr. 3252.
- 20 RAB, Oud Archief Nieuwpoort, nr. 3458.
- 21 R. Baetens, 'De lokale markten te Antwerpen (16de-18de eeuw)'. In: *Antwerpen in de XVII^{de} eeuw*, Antwerpen 1989, 172-174.
- 22 ARB, Raad van Financiën, nr. 5141.
- 23 Over de Oostendse walvisvaart zie: J. Parmentier, 'Ostend Whalers in Spitsbergen and the Davis Strait: The History of the Ostend Whaling Company, 1727-1734'. In: *The American Neptune*, vol. 57, nr. 1 (1997), 19-36.

- 24 Deze episode in de Zuid-Nederlandse visserijgeschiedenis is reeds uitgebreid bestudeerd. Zie: J. Filliaert, *De Compagnie van Vischvaert te Nieuwpoort (1727-1737)*. Nieuwpoort 1939, 133 p. en J. Parmentier, 'To the Dogger Bank, the Faroes and Iceland. A joint stock fishing company in Nieuport, 1727-1737'. In: P. Holm & O.U. Janzen (eds.), *Northern Seas. Yearbook 1997 of the Association for the History of the Northern Seas*, Esbjerg 1997, 39-56.
- 25 ARB, Raad van Financiën, nr. 5144.
- 26 Voornamelijk onder druk van de maritieme grootmachten in Europa – Engeland, Frankrijk en de Nederlandse Republiek – werd op 31 mei 1727 het octrooi van de Oostendse Compagnie voor de duur van zeven jaar opgeschort. (J. Parmentier, *Oostende & Cie. Het verhaal van de Zuid-Nederlandse Oost-Indiëvaart 1715-1735*. Gent/Amsterdam 2002, 5).
- 27 RAB, Oud Archief Nieuwpoort, nr. 170.
- 28 RAB, Oud Archief Nieuwpoort, nr. 4884.
- 29 RAB, Oud Archief Nieuwpoort, nr. 4888.
- 30 Naast de drie initiatiefnemers telde deze rederij nog vijf partners uit Nieuwpoort, Brugge en Oostende (RAB, Aanwinsten, nr. 3970 en Oud Archief Nieuwpoort, nr. 4885).
- 31 RAB, Oud Archief Nieuwpoort, nr. 6065.
- 32 RAB, Aanwinsten, nr. 3970.
- 33 Balthasar Vignaulx (Oostende) en Jan Baptiste Grenier (Gent) waren de andere bevrachters (RAB, Aanwinsten, nr. 3970; Notariaat Oostende, not. F. Rycx, dep. 1941, nr. 23, akte 35, 24-3-1732; nr. 27, akte 4, 12-1-1736; nr. 28, akte 99, 19-11-1737; nr. 29, akte 29, 1-4-1738; nr. 30, akte 4, 7-1-1739 en Oud Archief Nieuwpoort, nr. 6066).
- 34 R.S. Wegener Sleeswijk, 'Rendement van 36 Friese partenrederijen (1740-1830)'. In: *Jaarboek Fries Scheepvaart Museum en Oudheidkamer*, 1986, 66-89 en Jaap R. Bruijn, 'Productivity, profitability, and costs of private and corporate Dutch ship owing in the seventeenth and eighteenth centuries'. In: James D. Tracy (ed.), *The Rise of Merchant Empires. Long-distance trade in the early modern world, 1350-1750*, Cambridge 1990, 180-184.
- 35 RAB, Aanwinsten, nr. 3970.
- 36 RAB, Notariaat Oostende, not. F. Rycx, dep. 1941, nr. 26, akte 131, 31-12-1735 en nr. 28, akte 124, 19-12-1737.
- 37 RAB, Notariaat Oostende, not. F. Rycx, dep. 1941, nr. 27, akte 71, 28-9-1736.
- 38 Naar analogie met Duinkerke stelde Bernaert voor Oostende een vrijhavenstatuut te geven en de commerciële relaties met Engeland te stimuleren door verlaagde in- en uitvoerbelastingen op Engelse producten te introduceren. Hierdoor zou Oostende een groot deel van het Duinkerke handelsverkeer kunnen inpalmten. Voor Oostende zou het betekenen dat zij de doorvoerhaven bij uitstrek zou worden voor de Engelse handel met het Europese continent (Universiteitsbibliotheek Gent (UBG), Fonds Hye Hoys, nrs. 2077 en 2082).
- 39 K. Degryse en J. Parmentier, 'Kooplieden en kapiteins. Een prosopografische studie van de kooplieden, supercargos en scheepsofficieren van de Oostendse handel op Oost-Indië en Guinea (1716-1732)'. In: *Collectanea Maritima* VI (Brussel 1995), 156.
- 40 Degryse en Parmentier, 'Kooplieden en kapiteins', 176.
- 41 ARB, Raad van Financiën, nr. 5141.
- 42 Joannes Dillebeke was één van de tien scheepsbouwers werkzaam te Oostende in 1728 (RAB, Oud Archief Nieuwpoort, nr. 3472).
- 43 Degryse en Parmentier, 'Kooplieden en kapiteins', 208-209.
- 44 RAB, Notariaat Oostende, not. F. Rycx, dep. 1941, nr. 32, akte 60, 28-8-1741.
- 45 UBG, Hs. 3385 nr. 101.
- 46 UBG, Fonds Hye Hoys, nr. 1864.

- 47 Dit Portugese zeezout werd tijdens de zeventiende en achttiende eeuw als het kwalitatief beste zout beschouwd voor de visverwerking (ARB, Raad van Financiën, nr. 5216).
- 48 ARB, Raad van Financiën, nr. 5141.
- 49 ARB, Raad van Financiën, nr. 5156.
- 50 Louis Bernaert kocht in 1739 en 1741 ook vislijnen en vleten aan bij Pierre Le Griel in Dieppe (UBG, Fonds Hye Hoys, nr. 1919).
- 51 Dit valt op te maken uit de omvangrijke handelcorrespondentie van Bernaert (UBG, Fonds Hye Hoys, nr. 1881).
- 52 RAB, Notariaat Oostende, not. F. Rycx, dep. 1941, nr. 32, akte 67, 5-9-1741; ARB, Raad van Financiën, nr. 5141 en UBG, Fonds Hye Hoys nr. 1881.
- 53 RAB, Oud Archief Nieuwpoort, nr. 4882.
- 54 Sinds 23 augustus 1745 was Oostende bezet door de Franse troepen van Lodewijk XV (J.-P. Bois, *Fontenoy 1745. Louis XV, arbitre de l'Europe*. Paris 1996, 119).
- 55 UBG, Hs. 3385 nr. 1187.
- 56 RAB, Notariaat Oostende, not. J.A. Blondeel, nr. 826/A, akte 95/A, 2-12-1751.
- 57 Zijn schuiten 'vaerende ter varsche vis' waren in 1752 de *Maria, St. Felix, Neptunus en Fortuyn*. In 1749 werd vermeld dat Judocus van Iseghem de directie had over een haringsloep (ARB, Raad van Financiën, nr. 5141 en RAB, Notariaat Oostende, not. F. Rycx, dep. 1941, nr. 40, akte 58, 17-10-1749).
- 58 ARB, Raad van Financiën, nr. 5141.
- 59 ARB, Geheime Raad, nr. 1201/B.
- 60 UBG, Hs. 3385 nr. 995.
- 61 In januari 1768 waren de 'Armateurs pour la Pêche à Nieuport' reeds volop actief en vroegen ze aan de overheid dezelfde privileges als hun Oostendse collega's (M. Jacobs, 'Oude structuren en verse vis. Representaties van corporaties te Nieuwpoort in de tweede helft van de achttiende eeuw'. In: C. Lis en H. Soly (red.), *Werken volgens de regels. Ambachten in Brabant en Vlaanderen 1500-1800*, Brussel 1994, 308).
- 62 UBG, Hs. 1256.
- 63 Als aas in de kabeljauwvisserij gebruikte men prik of rivierlamprei (*Petromyzon fluviatilis*). In 1786 fungeerde de Gentse koopman J.F. Hinsbroeck als voornaamste prikleverancier. Het volgende jaar kocht de 'Caemer' 56.000 levende prikken bij Robinson en Cooper in Londen. Deze lampreien werden, onder toezicht van een prikbewaarder, aan het Sas van Plassendale uitgezet (UBG, Hs. 1256, 2-3, 5-9 en 9-10-1786 en 31-3-1788).
- 64 UBG, Hs. 1256, 5-9-1785.
- 65 UBG, Hs. 1256, 14-9-1786.
- 66 Rijksarchief Gent (RAG), Staten van Vlaanderen, nr. 11048.
- 67 UBG, Hs. 1256, 20-8-1786.
- 68 Pieter Löhrl somde op: kuipers, touwslagers, zeilmakers, slotenmakers, spijkersmeden, timmerlui, mandenvlechtsers, koperslagers, handelaren in ijzerwaren, polijsters, bakkers, brouwers, kruideniers en voerlieden (ARB, Raad van Financiën, nr. 5141).
- 69 ARB, Geheime Raad, nr. 1202/B.
- 70 SAA, IB 1688, 20-12-1754.
- 71 C. Pfister-Langanay, *Ports, navires et négociants à Dunkerque (1662-1792)*. Dunkerque 1985, 242.
- 72 SAA, IB 1688, 31-1-1755.
- 73 ARB, Geheime Raad, nr. 1202/B.
- 74 A. Cabantous, 'Le hareng en son monde. Structures de la pêche harenigère de Boulogne à Blankenberghe (vers 1650-vers 1830)'. In: A. Lottin, J.-C. Hocquet & S. Lebecq (eds.), *Les Hommes et la Mer dans l'Europe du Nord-Ouest de l'Antiquité à nos jours. Actes du colloque de Boulogne-sur-Mer – juin 1994*. Revue du Nord 1986, nr. 1 spécial hors série, 67.
- 75 Public Record Office, State Papers, nr. 77/101, 18-7-1757.

- 76 UBG, Hs. 3385 nr. 995 en ARB, Geheime Raad, nr. 1201/B.
- 77 RAG, Algemeen Familiefonds, nr. 7719.
- 78 RAB, Notariaat Oostende, not. J.N. de Callais, dep. 1941, nr. 49, akte 4, 17-3-1761.
- 79 Zeeuws Archief, Gemeentearchief Veere, Burgerboek Veere, 1666-1809.
- 80 Zeeuws Archief, Gemeentearchief Veere, Ingekomen stukken bij het stadsbestuur, 1758-1761, nr. 215.
- 81 T. Polderman en P. Blom, *Veere van vissersbuurt tot vestingstad. Bouwstenen voor een stadsgeschiedenis*. Goes 1996, 77.
- 82 UBG, Fonds Hye Hoys, nr. 2006.
- 83 ARB, Geheime Raad, nr. 1201/B, 5-4-1765.
- 84 ARB, Geheime Raad, nr. 1201/B, 6-5-1765.
- 85 De visserijsector betaalde in totaal 50.000 gulden voor de aanleg van de 'calsijde van Wijnendale' (ARB, Geheime Raad, nr. 1201/B).
- 86 In het voorstel van Löhrl, gedateerd 23 januari 1764, werd de invoer van droge en gezouten Zweedse, Noorse en Engelse haring verboden. De Franse haring wilde hij belasten met 20 gulden per ton, omdat de Fransen ook een dergelijke tol hieven op de Zuid-Nederlandse haringinvoer. Voor de Hollandse en Zeeuwse pekelharing vroeg Löhrl een invoerbelasting van 6 gulden per ton en voor bokking 10 gulden per ton. Volgens hem waren deze extra inkomsten 'er middel om in 2 a 3 jaeren soodanighe visscherije te hebben capabeel om het landt te fournieren'. Hij dacht met deze maatregelen de vloot te kunnen uitbreiden tot 25 sloepen, die jaarlijks gemiddeld 4.500 tonnen haring konden aanvoeren. Hij berekende dat zulke vangstresultaten het land 67.500 gulden per jaar opleverden en 'duizend mensen zouden doen leven' (ARB, Geheime Raad, nr. 1201/B).
- 87 A.J. Flanderin beweerde dat in oktober 1762 amper twee Oostendse schuiten op haring visten (UBG, Fonds Hye Hoys, nr. 2006 en ARB, Geheime Raad, nr. 1201/B).
- 88 ARB, Geheime Raad, nr. 1201/B, 6-5-1765.
- 89 ARB, Geheime Raad, nr. 1201/B, 9-7-1765.
- 90 In 1765 schatte Löhrl de Duinkerke kabeljauwvloot op 50 eenheden. Het volgende jaar zetten 40 doggers en 24 'corvettes' vanuit Duinkerke koers naar IJslandse wateren (ARB, Geheime Raad, nr. 1201/B). Volgens Pfister-Langanay (*Ports, navires*, 548) telde de Duinkerke IJslandvloot in 1763 6 vaartuigen en in 1765 42 doggers.
- 91 ARB, Geheime Raad, nr. 1201/B en RAB, Oud Archief Nieuwpoort, nr. 4810.
- 92 ARB, Geheime Raad, nr. 1201/C.
- 93 ARB, Geheime Raad, nr. 1201/B, 7-7-1765.
- 94 Regelmatig vertrokken vanuit Oostende en Nieuwpoort ventschuiten en binlanders die rechtstreeks vis leverden in de voornaamste Brabantse steden zoals Antwerpen, Brussel, Mechelen en Leuven (ARB, Raad van Financiën, nr. 5147).
- 95 ARB, Geheime Raad, nr. 1201/B.
- 96 ARB, Raad van Financiën, nr. 5147.
- 97 In 1767 brachten de Oostendse en Nieuwpoortse reders samen 409 tonnen haring meer op de Zuid-Nederlandse markt dan wat in 1766 werd aangevoerd door zowel de nationale visserij (2.509 tonnen) als de Hollandse en Zeeuwse import (904 tonnen) samen (ARB, Raad van Financiën, nrs. 5147 en 5163).
- 98 De illegale invoer via de Noorderkempen en Zeeuws-Vlaanderen was vermoedelijk een veelvoud van de officiële aanvoer (ARB, Raad van Financiën, nrs. 5147 en 5163).
- 99 De overheid liet de invoer van Hollandse en Zeeuwse bokking toe tussen 15 december 1768 en 15 april 1769, maar handhaafde het invoerverbod voor het winterseizoen 1769-1770. In 1771 en in 1772 paste men telkens de regelgeving uit 1768 toe (ARB, Raad van Financiën, nr. 5147).
- 100 ARB, Geheime Raad, nr. 1202/B en Raad van Financiën, nr. 5147.
- 101 ARB, Geheime Raad, nr. 1201/A en Raad van Financiën, nr. 5147.
- 102 ARB, Raad van Financiën, nr. 5147, 13-12-1772.

- 103 Maassluis kon in december 1772 dadelijk 600 tonnen haring leveren aan Antwerpen (ARB, Raad van Financiën, nr. 5147).
- 104 Nationaal Archief Den Haag, Archieven van de Nederlandse gezanten en consuls in de Oostenrijkse Nederlanden, nr. 282.
- 105 De Oostendse ondernemer Constantin Clays, die ook de lokale oesterputten beheerde, richtte eind 1769 een kleine visserijcompagnie op, met de Gentse gebroeders Jan en Pieter de Loose als voornaamste geldschietters. Clays bracht zes sloepen voor de haringvangst en een dogger voor de kabeljauwvisserij in de vaart. In 1778 bestond de Oostendse haringvloot uit negen sloepen, waarvan acht voor rekening van Clays visten. Dit visserijbedrijf was zeker winstgevend en bleef actief tot in 1782 (ARB, Raad van Financiën, nr. 5146 en Geheime Raad, nrs. 1201/A&C).
- 106 De Oostendse haringvloot bracht in 1775 7.168,5 tonnen haring op de Zuid-Nederlandse markt en de Nieuwpoortse sloepen 3.286 tonnen haring (ARB, Geheime Raad, nr. 1202/B).
- 107 ARB, Raad van Financiën, nr. 5147 en Geheime Raad, nr. 1202/B.
- 108 ARB, Geheime Raad, nr. 1202/B.
- 109 *Recueil des mémoires sur le commerce des Pays-Bas Autrichiens, suivi d'un recueil complet des pièces relatives à la pêche nationale*, 1787, 353.
- 110 ARB, Raad van Financiën, nr. 5147.
- 111 ARB, Raad van Financiën, nr. 5149.
- 112 A. Cabantous, *La Mer et les Hommes. Pêcheurs et matelots dunkerquois de Louis XIV à la Révolution*. Dunkerque 1980, 73.
- 113 Pfister-Langanay, *Ports, navires*, 450-453.
- 114 ARB, Raad van Financiën, nr. 5149.
- 115 In 1778 en in 1781 kon de Duinkerke Kamer van Koophandel nog niet de helft van het gevraagde contingent zeelieden leveren (Cabantous, *La Mer et les Hommes*, 130 en Pfister-Langanay, *Ports, navires*, 261).
- 116 Pfister-Langanay, *Ports, navires*, 449 en ARB, Raad van Financiën, nr. 5149.
- 117 ARB, Geheime Raad, nr. 1201/C.
- 118 ARB, Raad van Financiën, nr. 5151.
- 119 ARB, SSO (Secretarie van State en Oorlog), nr. 2188.
- 120 ARB, SSO, nr. 2184.
- 121 J. Parmentier, 'Vlaardingse vissers onder Zuidnederlandse vlag, 1781-1783'. In: *Netwerk* 7 (1996) 1, 16-26 en J. Decavele, *Poorters en buitenpoorters van Gent, 1477-1492 en 1542-1796*. Gent 1986, 263-280.
- 122 ARB, SSO, nr. 2184.
- 123 Parmentier, 'Vlaardingse vissers', 14 en J.P. van der Voort, 'De Nederlandse Maatschappij voor Nijverheid en Handel (1777-1977) en bevordering van de zeevisserij'. In: J. de Vries, H. de Vries e.a. (red.), *Ondernemende Geschiedenis. 22 opstellen geschreven bij het afscheid van Mr. H. van Riel als voorzitter van de Vereniging Het Nederlandsch Economisch-Historisch Archief*, 's-Gravenhage 1977, 204.
- 124 ARB, Geheime Raad, nr. 1201/C en SSO, nr. 2184.
- 125 De Duinkerke handelaars Joseph Louis Stival en Pierre de Gravier migreerden samen met Louis Bernard Tribou uit Calais tijdelijk naar Oostende. (J. Parmentier, 'Profit and Neutrality: The Case of Ostend, 1781-1783'. In: D.J. Starkey, E.S. van Eyck van Heslinga and J.A. de Moor, *Pirates and Privateers. New Perspectives on the War on Trade in the Eighteenth and Nineteenth Centuries*. Exeter 1997, 208-210.)
- 126 ARB, Raad van Financiën, nr. 5140 en SSO, nrs. 2180 & 2184.
- 127 ARB, Geheime Raad, nr. 1202/B.
- 128 ARB, Raad van Financiën, nr. 5151.
- 129 ARB, Geheime Raad, nr. 1202/B en Raad van Financiën, nr. 5152.

- 130 Over het algemeen verbleven de vissers vier tot vijf maanden in het IJslanse vangstgebied, zodat het intens pekelen van de kabeljauw noodzakelijk bleek om een voor consumptie aanvaardbaar 'vers' product op de markt te brengen.
- 131 ARB, Geheime Raad, nr. 1202/B.
- 132 Een bun of beun was een in het ruim van een vissersvaartuig gebouwde bak die zich over de gehele breedte van de romp uitstreckte en dwarsscheeps afgesloten werd met schutten. In de scheepsromp boorde men een groot aantal gaten waardoor er steeds vers water door het reservoir stroomde om de vis levend te houden (J. van Beylen, *Zeilvaartlexicon: maritiem woordenboek*. Weesp 1985, 44).
- 133 ARB, Raad van Financiën, nr. 5151.
- 134 ARB, Geheime Raad, nr. 1202/B.
- 135 ARB, Raad van Financiën, nrs. 5151-5152.
- 136 UBG, Hs. 1256 en ARB, Raad van Financiën, nr. 5151.
- 137 ARB, Geheime Raad, nr. 1202/B.
- 138 De Oostendse vangstresultaten voor kabeljauw in 1784, 1785 en 1786 bedroegen respectievelijk 893 tonnen, 1.615,5 tonnen en 3.008,25 tonnen (ARB, Geheime Raad, nr. 1202/B).
- 139 ARB, Geheime Raad, nr. 1202/B.
- 140 ARB, Raad van Financiën, nr. 5152.
- 141 UBG, Hs. 1256.
- 142 RAB, Oud Archief Nieuwpoort, nr. 4810 en UBG, Hs. 1256.
- 143 RAG, Staten van Vlaanderen, nr. 11048 en UBG, *Gazette van Gent* 25-5-1789.
- 144 RAG, Staten van Vlaanderen, nrs. 11047 en 11059.
- 145 UBG, Hs. 1256.
- 146 RAG, Staten van Vlaanderen, nr. 11048.
- 147 UBG, *Gazette van Gent* 12-1-1789 en RAG, Staten van Vlaanderen, nr. 11048.
- 148 ARB, Geheime Raad, nr. 1202/B.
- 149 ARB, Raad van Financiën, nr. 5155.
- 150 De kabeljauwsoort die men nabij Newfoundland ving, viel niet in de smaak bij de Vlaamse consumenten. Zo werd ze in 1788 op de Gentse vismarkt als 'rebut' verkocht. Vermoedelijk had men voor Newfoundlandse 'aberdaan' in Henegouwen (Doornik en Bergen) en Noord-Frankrijk een betere afzetmarkt. Deze regio's werden immers meer bevoorrad vanuit Duinkerke, waar deze soort wel ingeburgerd bleek (UBG, Hs. 1256, Hs. 3385 nr. 2165, *Gazette van Gent* 31-8-1786. Pfister-Langanay, *Ports, navires*, 396-399).
- 151 ARB, Raad van Financiën, nr. 5155.
- 152 De consumptie van gezouten kabeljauw in de Zuidelijke Nederlanden werd in 1792 geschat op 12.000 ton (ARB, Raad van Financiën, nr. 5153).
- 153 F. Prims, 'De Hollandse haring in crisisjaren 1791-93'. In: *Antwerpiensia* XVII (1947), 12-14 en ARB, Raad van Financiën, nr. 5154.
- 154 ARB, Raad van Financiën, nr. 5154.